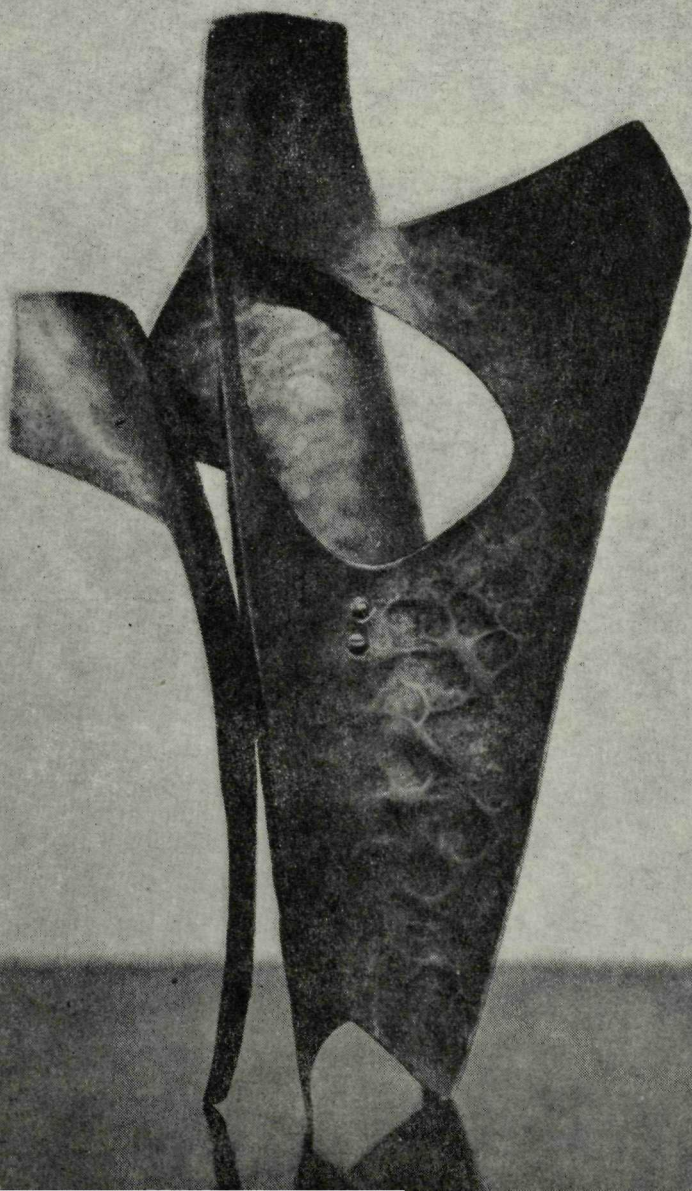

JÁSZKUNSAĞ

Társadalompolitikai
művészeti és irodalmi
folyóirat

3

XXVI. évfolyam
harmadik szám
1980. szeptember

Párnázatok ki a kőrcsmapadot,

Mankás !

Ezjött háton súlyos terheket róva,
országuton ballagó tört=karuakt;

Párnázt!

Barázdáját járva, ekére borulva,
sovány földjének az adója {bakója};

Tekete arcú legények!

Lányok, olycsó selyembe burkolt lederek!

Kiket meleg konyhéból púszkolt ki az élet;

Botorkáló fehérhajú vének !

Akiknek plasztikonja megkeppott,

Lorpatt mellükben a halál kopog;

Vannak akiknek lelkében gyöngyöt lopott;

Párnázt az élet,

Kullajtják azt a mocsárba szelket,

Kiteszított lelki szegények,

Jándorai az adott=ejnek,

Jendéglőkben hanyólnak keményen.

Ezreknél gyászatok!

Párnázatok ki a kőrcsmapadot!

Kanai = Szabó Tamás

újjak!

lesznie lám anélkül meséltek
a nőne írója /^{mesél} /_{széjjel}

TARTALOM

- 3 Iluh István: Le kell írnod
Dienes Eszter: Örökös láz
- 4 Dorkovics Ágnes: anti, nyugovó (versek)

VALÓ VILÁG

- 5 Egy utcaközösség élete — Karcag, Damjanich utca, 1970—78. Örsi Julianna szociográfiája; első rész

FÓRUM

- 13 Gyár és környéke: Martfű, avagy mitől is függ a jó közérzet — Stefka István riportja, mely elhangzott a Magyar Rádió Szolnok megyei műsorában
- 20 Az élet sodrában mindvégig — Négyszemközt a tegnapok hőseivel — Braun Ágoston riportja

HAGYOMÁNYOK

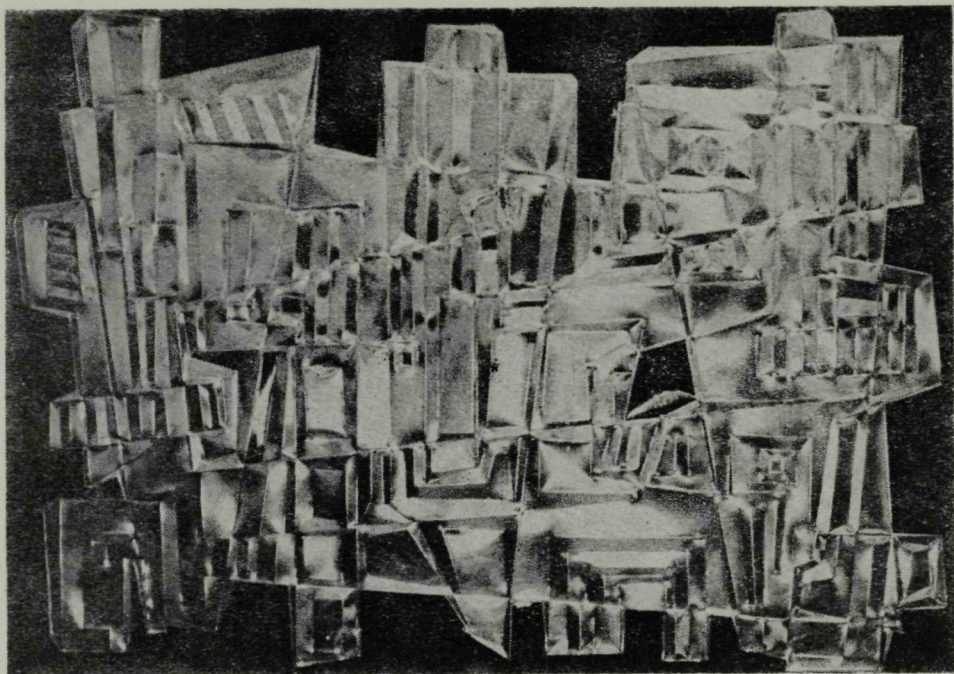
- 26 Keze nyomán saját életre kelnek a tárgyak — Menyhért László bemutatja Szandai Sándor szobrász munkásságát
- 29 Portrék és írók — Körmendi Lajos írása
- 33 Amiről a levelek beszélnek — Egy lapszerkesztő viszontagságai — Hérész Dezső—M. Pásztor József

TÉKA

- 47 Közös úton — Ismerteti Arató Antal

KÉPEK

A borító első oldalán, továbbá a 3. oldalán lévő valamint a 2., a 4., a 27. oldalon szereplő képek Szandai Sándor egy-egy munkáját ábrázolják (a fotókat Menyhért László készítette). A borító 2. oldalán Szandai Sándor egyik írásának hasonmása. A karcagi fotókat készítette a szerző.

JÁSZKUNSAÉG

Szerkesztő bizottság: Andrikó Miklósné, Berényi Ferenc, Fábíán Péter (elnök), Gyenei Márta, Lengyel Boldizsár, Valkó Mihály (felelős szerkesztő).

A Szolnok megyei Tanács V. B. művelődésügyi osztályának folyóirata. — XXVI. évfolyam 3. szám. — Megjelenik negyedévenként. — Szerkesztőség: 5000 Szolnok, Koltói Anna u. 2. Telefon: 13-131. — Kiadja a Szolnok megyei Lapkiadó Vállalat, A kiadásért felel: Virág Iván. — Terjeszti a Magyar Posta. — Előfizethető a Posta Központi Hírlap Irodánál (1900 Budapest, V., József nádor tér 1.) és bármely postahivatalnál. Előfizetési díja: 1 évre 28,— Ft, csekkszám: 215-96162. — Készült a Szolnoki Nyomdában (5000, Szolnok, Vörös Csillag út 28.) — Felelős vezető: Gombkötő Béla igazgató.

ISSN 0448—9144

Index: 25 910

Le kell írnod

Jövő már holnap kezdődik
Hordva a tegnap szeplőit
Gyűjti a fények szálkáit
Zaklatott sorsok nyárfáit
Kifogy a föld az imából
Már csak a remény világol
Földet keresztre feszítik
Dózsák trónjait hevítik
A perc virága kise nyit
Letapossák a szirmait
Az ember milyen nyavajás
Sírt is magának maga ás
Kipusztul mind az akit öl
Világ-sírháza maga dől
Hajnali csillag pislákol
Fél a fiastyúk rikácsol
Nap a föld fölött félve jár
Maga a föld egy akna már
Ember a Nap is megszeppen
Belőle föld már nem cseppen
Kifogy a föld a világból
Már csak a remény világol

DIENES ESZTER

Örökös láz

Szívemet véste kőrüből pásztor,
hol tejes bárányt dajkál a jászol.

Májamat égből keselyű hozta,
XX. század sarába dobta.

Elcsapták léptem, vonít a talpam,
ringyósult kedvem magamra csaltam.

S míg az örökös láz égig énekeltet,
szállásom e Földön — sírig kevesellek!

anti

az utolsó lélegzet, az már csak kínlódás
az utolsó lélegzettel szívjuk be a halálos dózist,
és látjátok feleim mégis.
még akkor is élni akarunk, mert mi más
értelmeset tehet az ember?

nyugovó

te is mindig kitakarózol
kitakarózol betakarnak

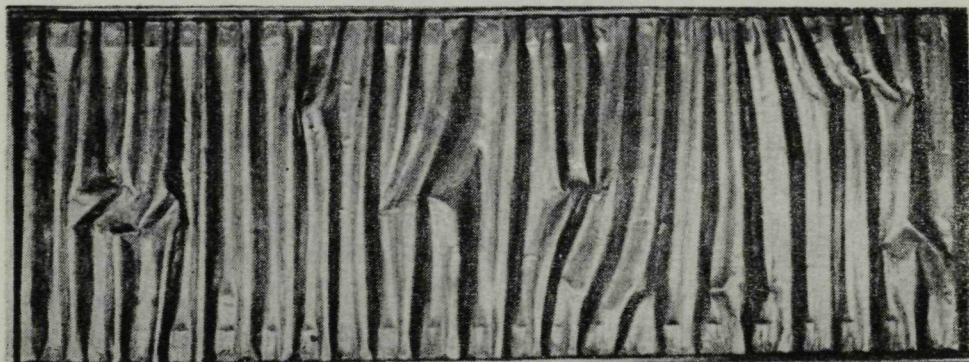
pókfeszület a repedésben
kajla függönyre bámul az ablak

te is mindig kitakarózol

rád teríték hát még egy álmot:
szelek legelnek lenn a kertben

a köd morogva fésüli sörényük
üvegcsend csillog fenn a nyergen

s a párkányról vörösen csordul a hajnal

ÖRSI JULIANNA

Egy utcaközösség élete

(Karcag, Damjanich utca, 1970-78)

Tanulmányunk egy jellegzetes alföldi város, Karcag egy kis lokális csoportjának vizsgálatára vállalkozik. A város északi szélén található a Damjanich utca, amelyet bemutattunk.

A halmazos település e szélső utcája szabályos telkek sorából áll. Az első ház valószínűleg 1845-ben épült. Egy 1849-ben írt kérvényben „Gy Szücs Sámuel az iránt folyamodik, hogy számára mint akinek 4 felnőtt fia van, adassék 2. rendbeli első osztályú porta a város északi részén az úgynevezett Bandi kút tájékán a Kun Péter ház helye szomszédságában, mely annak 1845. 526. k sz. a. adatott.” Ugyanabban az évben többen kértek portát, de a tanács úgy döntött, hogy egyelőre nem osztja fel azt a részt. A mai lakosok úgy tudják, hogy az 1880-as években épültek a Damjanich utca házai. A vereményen (vértelék) L M monogrammal ellátott Láposi ház tulajdonosa szerint elődei az 1840–50-es években építették ezt a házat.

A telkek kiosztásukkor 47,5 méter mélységűek voltak. Ma hét sarok-telék tér ettől el. A telekszélességek — az 1938-as térkép alapján — több csoportba oszthatók. 10—52,5 méter széleségű telkek vannak ebben az utcában. Többször előfordul egy méretnek a duplája, ami telekaprózódásra is utalhat. Telekosztódás még a közelmúltban is történt. Erdetileg sem adtak azonban mindenkinek azonos méretű portát. A városi tanács 1808-ban a lakosokat érdemeik szerint három csoportba sorolta. „Az első rendbeli 450, a második 360 négyszöglet kapott a harmadik rendbeli pedig annyit, amennyit a hely megengedett.” E szabályozó szerint a Damjanich utcában a Füredi úttól a Győrffy István útig tartó szakaszán két első osztályú, hét másodosztályú és hat harmadosztályú portát osztottak ki.

Az utca első lakosai valószínűleg a vagyonosak, de nem a leggazdagabbak közül kerültek ki. *Több mai tulajdonos egyenes leszármazottja annak, aki a múlt században váltott itt házhelyet.* Az új portatulajdonosok korábban is e városrészben — a Fanzugon — laktak. Mint fiatal családalapítók kértek a várostól a Fanzug szélén telket. Az utca lakóinak rokonai ma is jórészt e városrészt népesítik be. A múlt század második felében élő szülők vagyoni helyzete megengette, hogy ne a szülői ház udvarát aprózzák, osszák szét, hanem új osztású portát vegyenek. Az itteni lakosok többsége kimutathatóan *református törzsökös redemptus utód.* Disznós, Tőkés, Mészáros, Márki, Márkus, Pallagi családnevűek

szerepelnek a Liber Fundiban is. (Ez azt jelenti, hogy 1745-ben a Jászkunság megváltásában részt vettek, aminek jogán földbirtokot kaptak.) Az utca mai középész szakaszán megkérdeztünk 15 családot. Közülük 11-nek (ömagának, szüleinek vagy nagyszüleinek) tulajdonában 1945 előtt tilalmasi föld is volt, 1784-ben a tilalmasi határrészt osztották fel a redemptusok között, majd a XIX. században ugyancsak annak alapján osztották szét a határ rét- és legelő részét is.) A redempció után két évszázaddal az öröklések folytán ez utcaszakasz lakosai *középbirtokosok* voltak. 20—60 hold földjük volt a felszabadulás előtt. A földhöz mindig hozzátartozott egy (esetleg több) tanya is. Ez lehetővé tette, hogy a család télen a városban, nyáron (a mezőgazdasági munkák idején) a tanyán éljen. Általános gyakorlat volt, hogy a nagyszülők a városban, a munkaképes korú generáció tanyán lakott. A fiatal házaspár néhány évig egész esztendőben kint éltek a tanyán — amíg a gyerekek iskolába nem mentek —, majd házat vettek. Ha a család vagyoni alapját még nem teremtették meg, az iskolai évben a gyerekek és a feleség bent lakott a városban a szülőknél, a férj pedig alkalmanként hazajárt a tanyáról. Utcánkából néhány család a felszabadulás után is élte tsz-tagként (elsősorban állattartóként) a kétlaki életet. A legutolsó ilyen család miután gyerekeiket kiházásította) vizsgálatunk ideje alatt hagyott fel ezzel az életformával.

Az emberek életeleme maradt a gazdálkodás. Bár megváltozott körülmények között de ma is jellemző a háztáji állattartás és a kertgazdálkodás. Ezt elősegíti az utca földrajzi fekvése is. Mivel szélső utca, kislevegű. 22 porta a „gyepre” — városszéli libalegő volt — néz, amelyet az aprójószág nevelésére (csirke, gyöngyi, pulyka), de disznó sőt juh legeltetésre, valamint télen tárolásra (szalma csutka, tárgya) is használnak. Két városszéli zártkert is közel esik (kerékpárral 5—10 perc), amelyben gadálkodnak.

Az utca elején és a végén a telkek kisebbek. E portákon fekvő házak is azt mutatják, hogy korábban az utcában itt szegényebbek laktak. Mindkét említett rész a város szélének tekinthető. Az első házakhoz igen közel található a szegényebb katolikus városrész, jelenleg pedig az északi cigánytelep is. E terület földrajzilag is mélyebben fekszik.

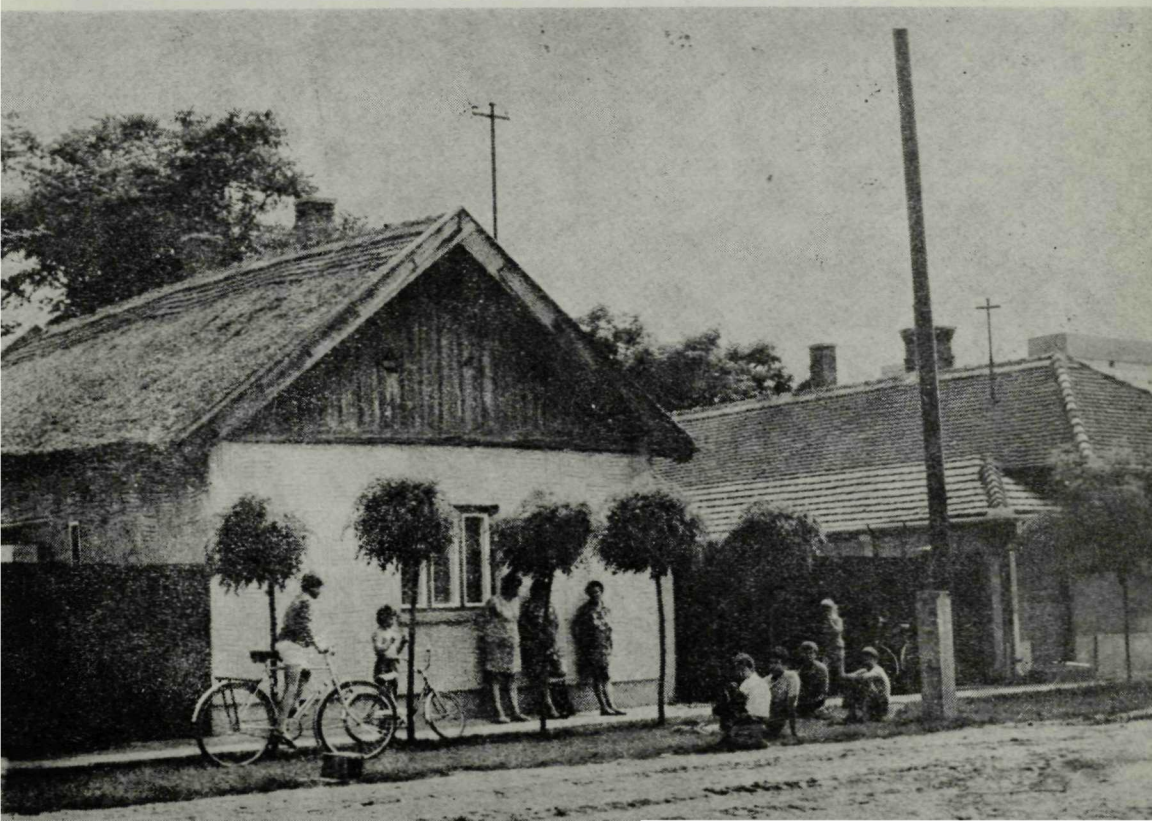
A Damjanich utcával párhuzamos szomszédos utca két végén található két vegyes bolt, két italbolt, egy hatóságai húsbolt és a kórház valamint egy gyógyszerár. A Damjanich utca 67. szám alá építették 1975-ben a Ruháipari Szövetkezet új épületét. A városközponttól közelebb két tsz műhely található. Minden egyéb gazdasági, kulturális egység a városközpontban vagy a város egyéb részein helyezkedik el. A főtérre gyalog 20 perc alatt lehet felérni. A Damjanich utcához közel két temető (Északi-, Bika-) van. A lakosok elődei itt nyugsznak.

Az utcának 1958 óta lakója, 1970-től tudatos megfigyelője voltam. A rendszeres megfigyelések rögzítése, a néprajzi adatgyűjtések mellett 1975. március 2-án minden ház lakóját kérdőív kitöltésére kértem fel. A 71 tulajdonosból, 52-en vállalták az együttműködést. 1976-ban tovább folytattam a munkát. Az utca egy szakaszának lakóit ismételtelen, újabb kérdésekkel kerestem fel. Mindemellett számtalan apró és hat mélyinterjú készítettem 1973, 1974, 1978 években. Ezen anyagok felhasználásával vizsgálom meg jelen tanulmányomban, hol tart az átalakulásban ez a tipikus utcaközösség napjainkban.

1975-ben 71 család lakott ebben az utcában, amely 197 felnőtt korú személyt jelent. Egy házban általában 2—4 nagykorú személy él. Két felnőtt él együtt 26 helyen, három 14 helyen, négy felnőtt 15 háznál. 5—8 a felnőtt korúak száma 6 háznál.

Az utcában az egyedül élők száma 10. 25 házaspárnak kiskorú gyermeke vagy a szülői háztól már elköltözött gyermeke van, vagy gyermektelen (ez utóbbi 4). A családnevek azt mutatják, hogy 5 háznál idegen családok élnek együtt. Az utcában egy államosított ház van. E néhány bérlő kivételével mindenki háztulajdonos vagy családtag. Pontos adataink arról nincsenek, hogy az említett 4 háznál az idegen családok fizetnek-e albérleti díjat vagy távolabbi rokonként szivességből laknak itt. 17 esetben az együttlakás három generáció együttélését jelenti. Ez azonban nem minden esetben azonos a közös háztartással. Megfigyelhető, hogy a szülők és a fiatalok külön főznek, a kereset pedig csak akkor „megy közös kasszára”, ha a családban eltartásra szoruló idős ember él. Három fiatal házaspár a szülői ház portájára épített új házat. Négy generáció együttélése valamint a nagyszülőkhöz költözött férjezett vagy nős unoka is előfordul. Csonka családok esetében testvérek, anyós-meny, szülő-aggregény, öreglány is él együtt. Megjegyezzük azt, hogy a szülők egy eset kivételével csak egy házasságot kötött gyermeküknek adnak a szülői háznál otthont. A lakások adottságai csak ezt teszik lehetővé, hiszen általában csak két szoba van. E gyermek azonban a korábbi szokástól eltérően nemcsak a fiú, hanem a lány is lehet. Az együttlakás átmeneti állapotot jelenthet. Addig tart, amíg a fiatalpár nem jut önálló lakáshoz. Ha több gyerek van és nem esik egybe a házasságkötésük ideje, ebben a szülői kedvezményben, avagy kényszermegoldásban egy családnál többen is részesülhetnek.

Az 1971, 1973 és 1975. évi tanácsi választási névjegyzéket összehasonlítva megállapíthatjuk, hogy négy év alatt az utca 47—65 és 34—64 számú portáján 9 ház felnőtt korú lakossága egyáltalán nem változott. 3 haláleset történt. Egy lány Pestre, egy másik Szolnokra költözött. 8 házasság kötődött. Ebből két férfi egy nő máshová költözött, négy lány és egy fiú a szülőknél kapott lakást. 6 gyermek felnőtt korú lett. 3. legény ez idő alatt töltötte a katonai szolgálatot.

Két házaspár új házat épített és így külön költözött a szüleitől. Közülük egy a szülői portára épített, egy az utca végén vett telket. Ők tehát továbbra is az utca lakói maradtak. Egy korábban másutt élt házaspár ez idő alatt a szülők szomszédja portájából vett, és oda építtetett új házat. Egy házaspár elköltözött a szüleitől és az utcából is. Egy egyedülálló nőtől korábbi lakótársa (albérlő vagy rokon asszony) elköltözött, és helyébe a tulajdonos egyik rokon-családja költözött. A vizsgált időszakban egy válás történt (a nő elköltözött). Mindössze egy ház került idegen tulajdonos kezébe. Ez azért következett be, mert a nagyszülő meghalt, az unoka Szolnokra költözött, a szülők pedig eladták a házat és szintén elköltöztek. A vizsgált négy év alatt tehát 27 családból egy vált ki teljesen az utcaközösségből és adta át helyét, hogy egy teljesen idegen család próbáljon beilleszkedni az összeszokott közösségbe.

A továbbiakban az 1975-ben kitöltetett 52 kérdőívre alapozva elemezzük az az utcát. Amennyiben szükséges egy-egy kérdés részletesebb elemzése, felhasználjuk a Győrffy István utca és Füredi utca közé eső utcaszakából 15 családtól 1976-ban gyűjtött adatokat.

Az 52 adatközlőből 14 férjezett, 29 nős, 3 özvegyasszony, 3 hajadon és 3 nőtlen.

A megkérdezettek házastársuk foglalkozását is figyelembevéve osztottuk csoportokba. A vizsgálat eredményét e 10 csoport alapján közöljük.

I. mezőgazdaságban dolgozó (fizikai munkás) férfi — háztartásbeli nő	22 család
II. csoport szakmunkás férfi — háztartásbeli nő	2 család
III. csoport betanított munkás férfi — háztartásbeli nő	3 család
IV. csoport egyéb foglalkozású férfi — háztartásbeli nő	7 család
V. csoport betanított munkás nő — mezőgazdaságban dolgozó (fizikai munkás) férfi	1 család
VI. csoport egyéb foglalkozású nő — szakmunkás férfi	5 család
VII. csoport egyéb foglalkozású nő — egyéb foglalkozású férfi	2 család
VIII. csoport értelmiségi nő — szakmunkás férfi	1 család
IX. csoport egyedül álló férfi	3
X. csoport egyedül álló nő	6

Adataink azt mutatják, hogy a Damjanich utcában még nagyon sok a háztartásbeli nő: 65,38%. (Összehasonlításként közöljük, hogy a tanácsi választójegyzékben 27 felnőtt korú lakosai közül 1971-ben 74,07% 1973-ban pedig 81,48% volt a háztartásbeli nő.) A nagykorúságot elért lányok mind munkahelyen dolgoznak. A férfiak többsége termelőszövetkezeti tag (42,3%). Képzettségük, szakmájuk nincs. A hagyományos parasztcsalád tagjaként a mezőgazdasági munkákat sajátították el. Ez az a családtípus, amely feltételezésünk szerint leginkább kötődik a hagyományokhoz (mezőgazdaságban dolgozó fizikai munkát végző férj — háztartásbeli feleség). A háztartásbeli nők férje a legtöbb esetben mezőgazdasági üzemben dolgozik (ipari munkás vagy gépkocsivezető).

Azon családok összetételére, ahol mindkét házafél dolgozik, a legjellemzőbb az, hogy a férfiak szakmunkások. E családoknál már mindkét fél továbblépett: a férj továbbtanult, a feleség munkát vállalt (legtöbb esetben ez utóbbi is továbbtanulást feltételez). A dolgozó nők többsége a kórházban vállalt munkát. Egy esetben a feleség képzettsége magasabb, mint a férjé (pedagógus feleség

Kamrarészlet hűtőszekrénnel és parasztpolgári ágygal

Egyre több konyhában gáztűzhelyen főznek

— szakmunkás férj). Az egyedül álló nők foglalkozása újságkihordó, varrónő, konyhai dolgozó. Az egyedül álló férfiak szakmunkások.

Ha adatközlőinket korcsoportokba soroljuk, az alábbi kép alakul ki: 12-en 15—34 évesek, 18-an 35—54 évesek, 22-en pedig 55 éven felüliek.

	15—34 éves	35—54 éves	55 éven felüli
I. csoport	—	6	16
II. csoport	1	—	1
III. csoport	—	3	—
IV. csoport	—	4	3
V. csoport	—	1	—
VI. csoport	5	—	—
VII. csoport	2	—	—
VIII. csoport	—	1	—
IX. csoport	3	—	—
X. csoport	1	3	2
összesen	12	18	22

A táblázat szerint háztartásbeli nők elsősorban az 55 éven felüliek, részben a középkorúak között vannak. A dolgozó nők többsége viszont a 15—34 évesek korosztályba tartozik.

Az utca minden lakóját figyelembe véve megállapíthatjuk, hogy minden korosztály nagyjából egyenlő arányban van jelen. A fiatalok e szélső utcában maradását több tényező inspirálja: a) a lakáshelyzetük kényszermegoldása, b) a szülők által felajánlott lehetőség elfogadása, c) ragaszkodás a megszokott környezethez, d) a rokonok még ma is igyekeznek egy városrészen lakni, e) magasan fekvő terület, ahol a lakások szárazak, f) az 1971 óta érvényben lévő Országos Építési Szabályzat értelmében néhány portát megosztottak illetve eladtak a tulajdonosok. Ezekre a telkekre általában fiatalok építettek új házat. Így viszonylag egységes teleknagyságok vannak (700—1100 m²), g) a város építési terében egy új lakótelep építése szerepel a közelben (Nagyvénkert).

A családok felének lakásproblémája otthon megoldódik vagy házépítésben vagy vételben segítenek a szülők. Az utcabeliek gondolkodásmódjára jellemző hogy albérlésbe sem szívesen adnak ki szobát, de gyermekeiket sem engedik albérlésbe. Ha anyagi erejükből többre nem telik, valamelyik idősebb rokonnal egyeznek meg, hogy adjon szállást az ifjúházaspárnak. (nagyszülő, nagybácsi).

A Damjanich utcában 10 megkérdezettnek nincs gyereke. Általánosnak mondható az 1—2 *gyermekes családtípus*. Három gyermek 7 családban van. Nagycsaládok is vannak az utcában. 4—7 gyermeke 6 családnak van.

A fiatalabb adatközlőktől azt kérdeztük meg, hogy hány testvére van és hány gyermeket szeretne. Négy nagy családból származó közöttük is van, de három gyermeknél többet sehol nem terveznek. *Az ideális családnagyságot két gyermekkel képzelik el.* Ez nagyjából egybeesik a saját családlétszámuk jövőbe vetítésével.

A hagyományos parasztes család fontos feladatai közé tartozott a gyermek munkába nevelése. Ez nemek szerint történt. Voltak férfi és voltak női munkák. Adatközlőinktől is megkérdeztük, hogy gyermekeikkel milyen munkákat tanították meg. 17 munkafajtát soroltunk fel: kapálás, szántás, ásás, vetés, kaszálás, állatetetés, tapasztás, főzés, kenyérsütés, meszelés, lekvárfőzés, szappanfőzés, mosás, foltozás, hímzés, tésztanyújtás, libatépés. 42 családban a szülők általában 6 féle munkát tanították meg gyermekeikkel. Az egyes csoportokban nem egyenlő mértékben érezték ennek szükségességét. A főleg idős és középgenerációt magába foglaló és paraszti élethez legközelebb álló I. csoportban az átlag 9,5 munkafajta elsajátíttatása. A II. csoportban 7, a IV. csoportban 6, a X.-ben 5, a III.-ban 3. Ha külön-külön vizsgáljuk az egyes munkafajtákat, megállapíthatjuk, hogy azon munkafolyamatokat, amelyeket ma már nem gyakorolnak (szappanfőzés, szántás, kenyérsütés, libatépés, tapasztás, vetés) a megkérdezettek 25%-ánál kevesebben tanították meg gyermekeikkel. Tulajdonképpen ezen munkák otthoni végzése, így fogásainak elsajátítása is szükségtelemmé vált. Vannak azonban olyan tevékenységek, amelyeket a mai háztartás és a háztáji gazdálkodás még igényel. 45—65% tanította meg gyermekeit kapálni, mosni, ásni, főzni állatot etetni. A családok 35—40%-ánál a meszelés, tésztanyújtás, foltozás, hímzés, kaszálás, lekvárfőzés ismeretét a szülői háznál sajátították el a fiatalok, habár ezeket már szolgáltatással, bolti termékekkel helyettesíteni lehetne.

A szülők gyermekeikkel a *mezőgazdasági munkákat biztonsági okokból tanították meg*, nem azért, hogy a mezőgazdaságban keressék meg kenyerüket. Ezt bizonyítja az a tény is, hogy a Damjanich utca lakosai közül csak egy szülő szánta leányát *háztartásbelinek*, de ez sem valósul meg. 13 esetben gyermekükből

szakmunkást, 4 esetben értelmiségit, 5 esetben egyéb foglalkozást kívántak nevelni. A többiek gyermekükre bízta a pályaválasztást.

A szülők gyermekük pályaválasztásával kapcsolatos magatartásuk azt mutatja, hogy szemükben *a paraszti munka becsülete elveszett*. Ugyanakkor *a szakmával rendelkezők életét biztosítottnak, könnyebbnek találják*. Ezzel azt is kifejezik, hogy gyermekeik esetében éltek vagy élnek a társadalom által biztosított továbbtanítási lehetőséggel. Ezt az utcában a fiatal szakmunkások megjelenése mutatja. Nem elérhetetlen a felsőfokú iskolák elvégzése sem. Az utca családjaiból több paraszt származású értelmiségi fiatal került ki. Ezen fiatalok gondolkodására jellemző, hogy nem vetik meg származási körüket. Értelmiségiként egészségesen kötődnek a paraszt- és munkásosztályhoz. Az utcában felnövő fiatalok több vegyes házasságot kötöttek (értelmiségi — középfokú végzettséggel rendelkező szakmunkás).

Mivel igen magas a vizsgált egységben a háztartásbeli nők aránya, ezért különösen fontos a nők munkába állásáról alkotott vélemények összegzése. A válaszolók többsége a nők munkavállalásának pozitív oldalát vagy szükséges voltát emeli ki. Néhány megkérdezett férfi ellenvéleményen van. Idézzünk a kérdésre adott válaszokból!

„Ezelőtt is dolgoztunk, csak kint az emberekkel. Könnyebb most, nem kell az esőben, sárban kint lenni. Mi öregek hova menjünk dolgozni?” (háztartásbeli asszony, I. csoport) „Most helyes, mert otthon mi köti le. Pláne ahol többen vannak, szükséges. Fiatalabb volnék, én is elmennék.” (háztartásbeli asszony, I. csoport) Nagyon jó, aki el tud menni dolgozni, nemcsak otthon van a jószággal.

Idős házaspár századvégi viseletben

Mert nagyobb a tekintélye, mert saját keresettel rendelkezik és nem nézik le, hogy csak otthon dolgozik. Pedig ha az itthoni munkát elhanyagolja valaki, akkor azt a család megérzi, így nem lenézendő munka az sem.” (háztartásbeli asszony, I. csoport) „Igen, mindenki odajut, hogy eljár. Ahol család van, ott kell is.” (özvegyasszony, X. csoport)

„Sokkal jobb, hogy eljárnak dolgozni az asszonyok, bővebb a látáskörük, nagyobb a kereseti lehetőség, sokszor majdnem egyenlő keresettel rendelkeznek, mint a férfiak.” (özvegyasszony, X. csoport) „Mert otthon a munka nagyon egyhangú, és kell, hogy a nők is kivegyék részüket a termelésben.” (ápolónő, VII. csoport) „Természetesen szükség van, ezt kívánja az egyenjogúság. Nem tudnám elképzelni az életem, hogy én egy házi robot vagyok és a férjem tart el. (szülész-nő, VI. csoport) „A női egyenjogúság a munkaviszonyra is vonatkozik. A társadalomnak a többlettermeléshez a női munkaerőre is szüksége van.” (könyvelőnő, VI. csoport)

„Mindenkinek pénzből vásárol, ahhoz pedig dolgozni kell. (művelődési előadó, X. csoport) „Az igények növekedése szükségessé teszi, hogy a nők is dolgozzanak. Egy keresetből az igényeket kielégíteni nehéz.” (elektroműszerész, VI. csoport) „Főleg több gyermekes családnál, (több juthat a családtagoknak); bár ez a nő számára sokszor megnövelheti az elvégzendő (otthoni) munkákat, feladatokat a család segítsége nélkül.” (fűtésszerelő, VIII. csoport) „Az otthonra kevesebb idő marad, de nagyobb jövedelem lesz.” (traktoros, IV. csoport)

„Az asszonyoknak van dolguk a ház körül és a háztájiban.” (tsz-tag, I. csoport) „Nem javaslom. A nő a háztartásban jó. A gyerek szenved meg, ha elmege dolgozni. A nagymamák az áldozatok.” (tsz-tag, I. csoport) „Jobb volna, ha a fakanálnál maradnának. Az asszonynak otthon a helye, mint a kemencének.” (tsz-tag, I. csoport)

E feltett kérdésre adott válaszok és az interjúk is azt mutatják, hogy a nők szemlélete ezen a téren gyorsabban változott, mint a férfiaké. A férfiak a munkavállalással járó plusz terheket emlegetik. A nők munkavállalását az egyenjogúsítás alapjaként a kiszolgáltatottság megszüntetéseként fogják fel. Sokan azonban még odáig nem jutottak el, hogy elgondolásukat tettekben is kinyilvánítsák. Ennek több oka van: a) a férjek negatív álláspontja még túl erős, különösen a közép- és idős generációknál, b) kevés a jó munkalehetőség (szakképzettség hiánya), c) a háztáji állattartás kifizetőbb, mint a munkahelyek kínálta női segéd- vagy betanított munkás állás, d) az idős generáció már túl van a nyugdíjkorhatáron. Nem elhanyagolható az az álláspont sem (a megkérdezettek 20%-a), amely szerint a nők munkavállalására a család jövedelmének fokozása miatt van szükség. Ez főleg a fiatalabb dolgozó nők véleménye.

A fiatalok körében a férj és feleség-ideál felől is érdeklődtünk. Egy adatközlő szerint ideális férj nem létezik. A megkérdezettek fele házastársától elsősorban azt várja el, hogy a háztartásban segítsen. Ez jelzi azt, hogy bár a fiatal férjek természetesnek tartják, hogy feleségük ne háztartásbeli legyen, de a második műszakból még nemigen veszik ki részüket. Vannak azonban már olyan családok is, ahol ennél továbbléptek, és egymásban az emberi értékeket tisztelik. Összhangot, tájékozottságot is várnak házastársuktól. Előfordul olyan család is, ahol a férjjel szemben minimális igényt támasztanak: ne maradjon ki, családserető legyen.

(Befejező rész a következő számban)

Gyár és környéke: Martfű, avagy mitől is függ a jó közérzet

A megállóban

- A Tisza Cipőgyárban dolgoznak? Hová utaznak?
- Tiszaföldvárra.
- Ön is?
- Igen.
- Ön is?
- Igen.
- Milyen a közlekedés itt errefelé, mikor munkavégeztével 2 óra van, a váltás ideje?
- Elég jó.
- Jó?
- Jó.
- Mikor indul a busz?
- Fél előtt öt perccel.
- Kissé zsúfolt. Ön is itt, a cipőgyárban dolgozik?
- Igen, 31 éve és ezek a buszok, amik itt járnak Földvárra, nem jártak csak Balogig vagy a tanácsig. No és azt kértük, hogy járassák őket a kenyérgyárig. Nagyon sokan laknak arra.
- Tiszaföldváron...
- Igen. És aztán én voltam az a bátor, aki el mert menni a vállalat vezetéséhez, hogy vegyék ezt figyelembe. És figyelembe vették. És nem a tanács nem a KPM, hanem a Tisza Cipőgyár. Az az autóbuszfordulat, ami ott van, nagyon sokat segít körülbelül kétszáz emberen. Az nem mindegy, hogy két kilométert járjanak-e az emberek reggel a buszhoz, vagy az útelágazáshoz, vagy pedig mikor fáradtan mennek haza, kutyagoljanak a falu végére, két kilométert, vagy még többet is.
- És ezt mikor oldották meg?
- Két éve. Sajnos, elhúzódott másfél évig.
- És hogy kicsit jobban utazzanak, hogy ne álljanak ilyen hosszú sorok itt, ilyenkor munkavégeztével, azt nem lehet megoldani?
- Hát, ez megint...

Stefka István riportja, mely elhangzott a Magyar Rádió Szolnok megyei műsorában 1980. április 24-én.

- Önök itt az utolsók a sorban, fel fognak férni a buszra?
- Fel. Szorosan.
- Szorosan?
- Ideje, hogy már kijöttek. Egész nyugodtan belevehetik a rádióba, hogy mikor szakad az eső, itt állunk sokszor félóráig, meg télen is, abban a hidegben. Minden műszak után én megfürdök. Hiába dolgoztunk, azért a sétáiér nem megy oda be a fene se.
- Igaza van, nem állhatunk be, nem férünk fel. . .
- Nem férnek fel?
- Akkor nem férünk fel, lemaradunk. Bent ülnek a sofőrök, meg a kalauzok negyed órákat, jó, megvan az, hogy nekik is kell egy kis pihenő, de nem itten kéne, hogy a munkások a gépek mellett 8 órahosszát topognak, mint a félőrült, — mondjuk meg a valót — és akkor kijövünk, és hogy valami kis ülőhely jusson, és az ember itt áll félórát, mert ők odabent sakkoznak meg kártyáznak.

A várakozóban

- Jó napot kívánok. Önök ennek a gépkocsinak a vezetői? Hadd kérdezzem meg, amikor beállnak a buszmegállóba, akkor miért nem nyitják ki az ajtót?
- Azért, mert van várakozási idő. Úgy van itt a vállalatnál megszabva, hogy...
- Itt a Volánnál?
- ... igen, hogy negyedórával indulás előtt kell beszállni.
- Panaszkodnak az emberek, hogy itt kell állni. . .
- Igen, mert idejönnek általában egy órahosszával előbb. Az a baj, nem az, hogy itt szobrozni kell. Van váróterem, ilyen jó időben nyugodtan várhatnak is, de. . .
- És miért nem lehet leülni? Hát most mondja meg, ha maga itt állna, akkor jólesne az? Mondjuk, ha most nem maga lenne a gépkocsivezető?
- Viszont itten esznek, szemetelnek, dohányoznak, úgy kell rájuk szólni, hogy ne dohányozzon már. . .
- Hát rá kell szólni, de azért mégis, öreg nénikék, meg ott látok egy kismamát is, emberség is van a világon, nem?
- Hát van, amikor esik az eső, vagy hideg van, akkor kinyitjuk az ajtót egy félórával előbb is.
- Varga Tibor a Volán martfői forgalomirányítója.
- Kérem szépen, itt a beszállítás folyamatosan történik, de a 15 perc föltétlenül megvan az indulás előtt a beszállításhoz. És az előírás szerint ez reális.
- Országos előírás ez?
- Igen.
- Az előbb is öt perccel az indulás előtt nyitották ki az ajtót. Nem 15 perccel.
- Mondjuk ez jelen pillanatban helytelen volt, a személyzet részéről. . .
- Ön helytelennek ítélte meg.

Egy kicsit elcsúszott a forgalomirányító hangja, bár nem értem miért, hisz ennek ellenére a buszajtók továbbra sem nyílnak meg. Apró dolog, ha azt vesszük, hogy Martfű a hazai cipőipar egyik legjelentősebb bázisa, és nemso-kára a növényolajiparé is lesz. Éjszaka 7 ezren laknak nappal 14 ezren dol-

goznak itt. Mégis, a feltételek megteremtésével baj van. Ugyanis annak a néhány ezer ingázónak nem kis dolog, hogy a 8 órai munka után még mennyit kell várakoznia, tülekednie a hazautazásért. És mennyit kell sorban állnia, ke-resgélne, amíg vásárol a község egyetlen abc-jében.

A Tisza ABC-ben

- Kívánok! Éppen most készülnek elmenni az autóval. Itt vásároltak a Tisza ABC-ben. Önök martfűiek?
- Nem, kengyeliek vagyunk.
- Miért itt vásárolnak?
- Most megyünk hazafelé és útbaejtettük, mivel későn érünk haza. Ott már nem nagyon lehet kapni Kengyelen, főleg kenyeret.
- Jó napot kívánok, Ön mit vásárol?
- Tejet vettem, cukrot a gyerekeknek, kenyeret és cigarettát.
- Csak ezt akart vásárolni?
- Igen, jelen pillanatban csak ezt akartam.
- Mindent megkap, amit óhajt, az ABC-ben?
- A kenyér minősége az lehetne jobb, az áruk, azok úgy megvannak.
- Csókolom, elnézést a zavarásért, a Magyar Rádiótól vagyok. Mit keres most?
- Holnapra valami ennivalót.
- És?
- Gondolkozom még, hogy mit is főzsek, aztán eldöntöm, és megveszem.
- És megtalál itt mindent, ami szükséges?
- Mikor hogy. Van, amikor igen, van, amikor nem. Van, amikor nagyon sok minden van, és nagyon jó, van, amikor kevésbé.
- Például mi az ami nagyon kellene és hiányol?
- Hát így kapásból nem tudok mondani, inkább az lenne a jó, ha egyenletes lenne az ellátás. Értem ezalatt, hogy van, amikor egyszer-kétszer csak párizsi van, van aztán, amikor mindenféle.
- Martfűi egyébként?
- Nem, pesti vagyok, de itt lakom.
- Itt dolgozik?
- Itt dolgozom.
- Hol?
- A Növényolajgyárban.

Ellátás gondokkal

- Önök is itt vásárolnak az ABC-ben. Milyenek tartják az áruellátást?
- Sajnos, Martfűn nagyon rossz az áruellátás, gyümölcsöt szinte lehetetlen kapni, amikor bejön a gyümölcsszezon. Ez nagyon fájdalmas nekünk, holott itt a környéken elég sok gyümölcs terem, és nem mindegy, nagyon sok a pici gyerek. A cipőgyárban 70—80 százalékban nő dolgozik, és nagyon sok a két-három gyerekes kismama, és bizony a gyerekeknek zöldség, gyümölcs kellene, hogy a mamák főzeléket tudjanak készíteni. Egyszerűen lehetetlen. Nem beszélve, hogy még csak mirelitet sem lehet kapni.

- Nem tudom, kinek róható fel, de gyakran csak havonta egyszer kapunk, vagy egyszer sem mélyhűtött árukat, így például tököt, zöldbabot, borsót, és nagyon fontos lenne, mert bizony a főzelékféléket nagyon szeretjük, és ha az ember ilyesmit akar vásárolni, akkor Szolnokra kell bemenni, hogy beszerezze a heti vagy havi szükségletét.
- És mégis csak 20 kilométer, oda—vissza 40.
- Igen és nincs mindenkinek személygépkocsija. És 20 forintot csak azért kiadni, hogy beutazzon az ember Szolnokra és vissza... Nagy előnyt jelentene, nem tudom van-e erre lehetősége az ABC-nek, ha valamelyik környező termelészövetkezettel — hiszen körülöttünk a magasan kitüntetett Héki Állami Gazdaság, a Lenin Termelészövetkezet, a rákóczi Rákóczi Termelészövetkezet, mind a háromnak nagyon híres a zöldségtermesztése, a hagymatermése, a gyümölcsstermése, — ha szerződést kötnének bármelyikkel, gondolom, sokkal jobban el tudnák látni Martfű lakosságát.

Mit mond a boltvezető?

- Papp József és Cene Imréné vezeti a Tisza ABC-t.
- Igyekszünk a megfelelő árukészletet mennyiségileg és minőségileg is biztosítani, és úgy, hogy az ez évben tervezett 47 millió 500 ezer forintos terünket 20 napos forgássebesség mellett meg tudjuk csinálni, és igyekszünk mindig vásárlóink rendelkezésére állni.
- Ez mind nagyon szép, de a mirelit áru, az nagyon gyenge. Hol van, hol nincs. Az asszonyok néha szeretnék gyorsan, napra készen, órára készen főzni, hiszen napi 8 órát dolgoznak, két műszak, három műszak, mért nem tudják ezt beszerezni?
- Igen, heti két alkalommal kapunk a kecskeméti hűtőipartól árut, hétfőn és csütörtökön. Húsvét előtt nagyon jó volt a szállításuk, hát egy-két hiánycikk az van, de általában meg vagyok elégedve a hűtőiparral.
- Nekem is ez a véleményem, szinte nem is fordul elő, hogy áruházunkban ne legyen mirelit áru.

A vb-titkár véleménye

- Erről mi a véleménye Kocsis Ferencnének, a martfűi tanács vb-titkárának, aki nemrég még kereskedelmi főelőadó volt.
- Martfű nagyközségnek a jelenlegi létszáma egészen pontosan 6998, és a község kereskedelmi hálózata erre a lélekszámra rendezkedett be tulajdonképpen. Na most ehhez tudni kell, hogy Martfű munkáslakta település, erősen városiasodó fejlődést mutat, s ez azt jelenti, hogy kevés a magántermelőknek a száma, a bejáró dolgozóké mintegy megkétszerezi, megháromszorozza a lakosság számát, ez azt jelenti, hogy a nappali lakosság 14 ezer körül mozog, és ennek az ellátásáról kéne, hogy gondoskodjunk. Általában az alapvető élelmiszerekből az ellátás kielégítő, azonban az üzletek kapacitása nem tud kellő ellátást biztosítani. Hiányzik — ahogy említették, a mirelit áru — ez annak tudható be, hogy heti kétszeri szállítás van. Na most ezen lehetne javítani, ha az élelmiszer kiskereskedelmi vállalat na-

gyobb figyelmet fordítana ezen áruknak a beszerzésére, és biztosítaná hozzá a megfelelő hűtőkapacitást. A zöldség—gyümölcs témáról: nem is annyira a zöldség jelent itt gondot, a község lakóinak közel 600 hobbitelek áll rendelkezésére. Természetesen vannak olyan lakók, akiknek nincs ilyen hobbitelkük, többszintes lakásban laknak, tehát nem magántermelők. Nagyon kicsi a piaci felhozatal. Próbáltuk mi ezt úgy szervezni, hogy összehívtuk a termelészövetkezeteket, az áfészt, és olyan megállapodásra jutni, hogy a piacnak nagyobb legyen a felhozatala, főleg gyümölcsárukból. Ezt egyrészt a termelészövetkezetek nem tudják biztosítani, másrészt pedig a magántermelők — tekintettel arra, hogy itt a műszakkezdés 6 órakor, illetve ennél korábban, negyed 6-kor van — és hát a magántermelők részéről nagyon kevés a felhozatal.

- A szolgáltatással, hogy van Ön megelevedve mint vb-titkár is és mint martfűi lakos?
- Egyértelműen ki lehet jelteni, hogy a szolgáltatás nem megfelelő színvonalú, a község fejlesztéséhez képest, nem is fejlődött kellő mértékben. Martfű lakosságát szolgáltatás tekintetében nagyrészt kisiparosokkal tudjuk biztosítani. Tekintettel arra, hogy a szolgáltató egységeknek a székhelye Tiszaföldvárra települt, annál is inkább, mert a településfejlesztési koncepció is így határozza meg, hogy a szolgáltatások központjai Tiszaföldváron, a munkahelyek pedig Martfűn települtek. Nem tartom jónak és nem is fordítottak kellő gondot — a szocialista szektor sem, mert ugye az biztosítaná nagyrészt — a szolgáltatások fejlesztésére. Egyetlen szolgáltatóházunk van, ahol női fodrászat, férfi fodrászat és fényképész üzemel, ami korántsem elégíti ki a lakosság igényeit, hiszen összesen három női fodrász van kozmetikus részleggel és két férfi fodrász. Túlterheltek ezek a szolgáltatóegységek.

A közlekedés, a kereskedelmi ellátás, a szolgáltatás — az utóbbi, ami talán a leggyengébb Martfűn — alapvetően meghatározza a közérzetet. De nézzünk most be a Tisza Cipőgyárba. Vajon, ha hasonló módon dolgozna a gyár, mint ahogy az előbb hallottuk, elfogadnák-e termékeit, amit negyven országba szállít? Maczó László vezérigazgató egy összehasonlítással kezdi beszélgetésünket.

A község gondja a gyár gondja

- Gyárunkat a Bata csehszlovák cég alapította 1941-ben. A termelés 42 végén indult el, és a felszabadulás évében 2000 pár lábbeli készült naponta és hatszázan dolgoztak. Csak az összehasonlítás kedvéért: ma több mint 6200-an dolgozunk és naponta több mint 45 ezer pár lábbeli készül. A két időszak között mind a termelésben, mind a foglalkoztatottak létszámában rendkívül nagy eltérés van. A gyárat technikai szempontból közel 800 millió forintot beruházással Európa egyik legkorszerűbb cipőgyárává fejlesztettük. Kialakult néhány olyan markáns profil, ami ma jellemzi a gyárat. Ezek közül említeném a sportcipőket és a különböző munkavédelmi lábbeliket. Előbb említettem, hogy a gyár létszáma meghaladja a hatezret, termelési értéke ebben az évben két és fél milliárd forint körül alakul, ez egyúttal azt is jelenti, hogy a martfűi Tisza Cipőgyár, a magyar cipőipar legnagyobb vállalata.

- Mennyire tart lépést ez a nagyarányú fejlődés, ami itt történik a gyáron belül, a nagyközség fejlődésével? Hogy mondjam? Ez a kettő párhuzamba vonható-e, vagy pedig — legalábbis úgy érzem, hogy sokkal nagyobb fejlődést, látványosabb eredményeket tudott elérni, mint a nagyközség.
- Kétségtelenül ebben a megállapításban sok igazság van. Bár meg kell mondanunk, hogy a gyár fejlődésével a lakótelep vagy Martfű község is nagyon nagy mértékben fejlődött. Csak az elmúlt öt—hat esztendőben több mint 250 munkáslakást adtunk át vállalati támogatással. Vállalati közbenjárásra javítottunk a közlekedés helyzetén, az általános ellátás helyzetén, de mint mindenütt, nálunk is az egyenletes fejlődés mellett vannak egyenletlenségek is. Ezek nem abból adódnak, hogy a vállalati és a helyi tanácsi vezeték között nincs meg az összhang, hanem ezeknek alapvetően anyagi viszonylata van és ugye egy gyors technikai fejlesztés a gyárban. egy öt—tíz éves ciklusban — úgy látszik — könnyebben végrehajtható, bár óriási munka, mint az itt megszorodó lakosságról való gondoskodás.
- Milyen szociális és egyéb kedvezményeket adtak a dolgozóknak, hogy itt valóban jól érezzék magukat, hogy ide kötődjenek?
- Tekintettel arra, hogy vállalatunk központja Martfűn van, és a legnagyobb létszámot is itt foglalkoztatjuk, itt kellett a legtöbbet tenni. Néhány számot ehhez. A vállalatnál dolgozik gyakorlatilag Martfű lakosságának mintegy 80—85 százaléka. Ez azt is jelenti, hogy a községnek minden gondja mint vállalati gond is jelentkezik. Ha bölcsőde, óvoda- vagy iskolabővítés van, az legalább annyira a gyár gondja, mint a tanácsé. Így a gyár működtet egy 120 személyes bölcsődét, 80 személyes óvodát, az 50 helyes tanácsi óvoda létesítéséhez 25 hely költségével járultunk hozzá, az iskola bővítéséhez pedig több mint 1 millió forinttal az elmúlt években, és ezenkívül nemcsak Martfű, hanem az egész környék központját, a martfűi művelődési központot is a vállalat építette, működteti és hát ennek is jelentős szerepe van. Gyakorlatilag azt mondhatjuk, hogy a Tisza Cipőgyár Martfűn lakó dolgozói gyerekeinek óvodai és bölcsődei elhelyezése biztosított. Martfű a környező városi vagy városias településekhez képest aránylag jobb helyzetben van. Két két és fél év alatt igényjogosultság alapján Martfűn lakáshoz lehet jutni. Ma gyakorlatilag nagycsaládos, tehát soronkívüli lakáshoz juttatandó, aki lakásra vár, nincs.
- Egyedi Ferencék mindketten cipőgyáriak, tavaly karácsonyra kapták meg a lakást. Kiscsalád, 1 gyerek. . .
- Egy gyerek van igen, a másikat vállaltuk a lakás fejében, mert ezt vállalni kellett. Hát nem volt kötelező, de két gyerek azért kell.
- Kétszoba összkomfort, majdnem egy kis lakótelep itt az országút mentén.
- Igen.
- Sokan vannak itt cipőgyáriak?
- Igen, általában mindenki ott dolgozik.
- Szép, kényelmes kis házacskák, nem nagy épületek, négy emeletesek. Olajkályhával fűtenek. Minden lakótelepi házban azzal fűtenek?
- Olajjal. És a fő probléma, hogy olajat nem nagyon lehet beszerezni, egyetlen kút van a Tüzép-telepen, lehet gondolni, hogy elég primitív, mert elég régifajta kút. Hol van olaj, hol nincs.
- Sok embernek gond ez?
- Hát, én úgy hiszem, hogy elég sok embernek. S főleg téli időszakban lehet látni, hogy mindig mennek, kannák felkötve a kerékpárra, és elég hosszú

sorokban kell állni, hogy az ember tüzelőhöz jusson. Eléggé város már ez a Martfű, gyárvárossá fejlődik ma holnap. És egy ÁFOR-olajtöltő állomás... nemcsak olaj szempontjából, elég sok gépkocsi is van. Azoknak is a környező helyekre kell járni, olyan helyekre, ahol van töltőállomás.

Zárszó helyett

Szólunk a közlekedésről, a kereskedelemről, a szolgáltatásról, azután a bölcsődei, óvodai ellátásról és a lakásépítésről. Láttuk, ami az anyagiakon múlt, abban a gyár és a tanács is sokat segített. A ma még albérletben lakóknak nem kell annyit várni, mint más városokban. Akik munkásszálláson élnek, azok olcsón és kulturált körülmények között lakhatnak. Otthon a környék hatalmas művelődési központja is, sokak számára nyújt szórakozást. Mégis van, ami nem csak engem bánt. Mert nézzük csak: ha idejében nyílik a buszajtó, ha lesz elég zöldség és mélyhűtött áru, ha nem kell messzire járni fűtőolajért, hogy a többről ne szóljunk, könnyebb lesz az életük. De miért nem oldható meg ez már ma? Mi az akadálya? Nem lehet az, hogy Tiszaföldvár és Martfű között, ami egymástól hat kilométerre fekszik, így oszljon meg a kereskedelem, a szolgáltatás. Ne kényszerítsük arra az immár lassan várossá fejlődő község lakóit, hogy feleslegesen százak és ezrek járjanak át hat vagy pedig a húsz kilométerre lévő Szolnokra mondjuk a legszükségesebbekért. Ami a megoldást illeti, úgy érzem nem nagy dolgok ezek. Nem is annyira az anyagiakon múlik, hanem inkább a törődésen, az odafigyelésen. Ez érződik a martfűi tanácselnök, Oravecz Károly szavaiból is.

- Permanens feszültség van, és mindenkor a megoldás keresése a feladatunk, minden területen.
- A sokféle embert, aki itt találkozik Martfűn, hogyan tudják összefogni, hogy tudja a tanács eligazítani?
- 16 településről járnak be és költöznek be ide családok, hozva magukkal az emberi, családi és egyéb szokásaikat, normáikat. Ha csak azt említem, hogy 1960 óta megduplázódott a település lakónépessége, akkor elképzelhető, hogy egy új környezetbe kerülve ezeknek a családoknak az együttélése, hát nem megy zökkenőmentesen, különböző kérdéseket vet föl. Így számával és súlyával is megszorodtak a gyámügyi kérdések, vagy a szociális, problémás családok, de még időnként a közrend, közbiztonság kérdését is igencsak élesen veti fel.
- Mit terveznek, mit akarnak ezzel a településsel elérni?
- Martfű a kormány által részleges középfokú településfejlesztésre kijelölt, hosszú távra természetesen, együtt Tiszaföldvárral egy 25—30 ezer személy ellátásáról kell gondoskodni, tehát mi az itt végzett munkánkat mindig ennek szellemében szervezzük, hogy egyre jobban meg tudjunk felelni ennek a követelménynek. Ez nem könnyű feladat, egy biztos, hogy ma Martfű átmenetet képez a falu és a város között. Az átmenet olyan értelemben lehet, hogy ellátásban — gondolok mindenre — meghaladja a környező települések színvonalát, de nem éri el a városokét. Egy hallatlanul nagy előnye viszont van neki, amit azt hiszem minden Martfűt szerető ember elmondhat, hogy az az ártalom ami a városnak — hogy is szokták mondani, hogy kőrengetegbe zárt jellegét adja, az Martfűre nem jellemző, s ezért szeretnek itt az emberek lakni.

Az élet sodrában mindvégig

— Négy szemközt a tegnapok hőseivel —

Odakünn a szél újabb rohamra indul: hajlítja, csavargatja a fákat, az utcán rekedteknek szemébe vágja a port. Ha nem lenne ilyen orkánszerű a zaj, akkor talán ide hallatszana a karnyújtásnyira lévő papírgyár gépeinek zúgása, vagy a kicsit távolabb eső járműjavítóból a szerszámok csattogása. Nincs messze a cukorgyár se, két sarokkal lejjebb pedig a fát felszabdáló szalagfűrészek visitanak. Ha képzeletben Szolnokon végigutazzuk a Tisza mentén ezt a pár kilométert, akkor még számtalan üzemet, gyárat fedezünk föl mire a MEZŐGÉP Vállalat és a Vegyiművek után Tószeg felé elhagyjuk a várost.

Ilyen környezetben nőttek fel és élnek ma is azok az emberek, akik a város V. körzeti pártalapszervezetének tagságát adják. A legrégebbi munkásmozgalmi múlttal rendelkező kerületben „a második vonal” is idősekből áll már. Kicsit fázósan összehúzzák magukat az egykor talán délceg férfiak, és közös megegyezéssel bekapcsolják a gázkályhát. Amikor asztal mellé ülünk, néhányan párnát is tesznek székükre. Talán öreges megszokásból, talán hosszú beszélgetésre számítva: bölcs előrelátásból. . .

Már jó ideje hallgatom őket, s a jegyzetelés rutinja mellett mostmár van alkalmam néha körbepillantani. Van, amelyikőjük előredőlve feszülten figyeli a másikat, majd néhány sor^{ok} vet az előkészített füzetbe: a gondolat gondolatot szül. Mások unottan hátradőlve nézelődnek, néhányan pedig felém integetve arra próbálnak rábírni, hogy a beszélőt, aki réges rég eltért a számunkra érdekes sorsától, próbáljam meg valahogy elhallgattatni. Feltehetően valamilyen kialakult, ám számomra megfelfejthetetlen rendszer szerint kérnek jogot, vagy biztatják egymást szólásra. Negyediknek *Fodor János* beszél. A hófehér hajú férfi a legidősebb a társaságban.

— Apám gőzfűrész mellett dolgozó munkás volt, de mivel Szolnokon nem jutott kenyérhez, kivándoroltunk Erdélybe. Az elemi iskolák után a szomszédok javaslatai alapján cipőfelsőrész-készítőnek tanultam, és '14-ben, ahogy kitért a világháború, rögtön föl is szabadítottak. Nem sokáig örülhettünk a nagy önállóságomnak, rá két évre ismét hurcolkodni kellett. Az öcsémet, aki most itt ül velem szemben, ölben hoztuk haza, de azért csak elvergődtünk Szolnokig. Itthon a gőzmalomba protezsált a főmolnár. Mondta is nekem: „Molnárt faragok belőled is, nem maradsz csak suszter”. Nem szóltam róla: nekem az egyik szakma olyan, mint a másik. No, de nem is ez a lényeg. Hanem az, hogy itt ismerkedtem meg a munkásmozgalommal: beléptem a szakszervezetbe. Amikor '19-ben vöröskatonákat kerestek, önként jelentkeztem. Levértük az ellenforradalmat itthon, aztán mentünk Bicskére, ahol meg a csendőrök lázadtak fel, és azokat kellett rendbe tenni. Ezután Miskolc és környéke következett, majd Zala megyében kötöttünk ki. A Tanácsköztársaság bukása után persze hogy szökni, bujkálnom kellett. Úgy „22 felé valamelyest enyhült a szigor, fellélegezhettem. Ekkor ismét bekapcsolódtam a mozgalomba, de már akkor mint az illegális kommunista párt tagja. Tisza Antallal, Urbán Sándorral szerveztünk, és nemcsak Szolnokon, hanem az egész megyében.

Később, amikor már régen másfelé terelődött a beszélgetés, az öreg felállt és elkezdett keresgélni a párthelyiség tatarozása miatt az egyetlen asztalra összezúfolt, bekeretezett képei között. Sokáig szöszmötölt, az arcán az üdvözültek mosolyával az egyik portréval odatotyogott hozzám. Tisza Antalt ábrázolta.

— Többször voltunk együtt a vádlottak padján, ő kapta mindig a legtöbbit. Később aztán én is az ő sorsára jutottam, hiába mentem dolgozni akárhová, egy-két nap után megbízhatatlanság miatt elbocsátottak. Hosszú évekig halálszatzból éltem. A második világháború alatt is állandó rendőri felügyelet alatt álltam: este 7-től reggel 7-ig nem volt szabad az utcára lépnem. Később internáltak, és még a táborból is elhurcoltak közülünk nagyon sokat, akik soha nem tértek vissza többé. Szerencsére 1944-ben közbe jött a különbéke kísérlet, amikor bennünket haza engedtek. Itthon persze ismét csak rendőri felügyelet várt, ám ha nagy nehezen is, de sikerült megélnem a felszabadulást. A város másik felében még tartott a harc, de a szovjetek segítségével mi már szerveztük a kommunistákat, azon voltunk, hogy minden üzemben, gyárban induljon meg a munka. Polónyi Szúccsal jártuk a környéket, minden ellenszolgáltatás nélkül dolgoztunk. Később, amikor Ragó Tóni elvtárs (szó szerint így mondta: Ragó Tóni és elvtárs) képviselő lett, ő adta ide a fizetése egy részét, de néha még levekre valót is ő hozott a feleségemnek. Vezetőségi tag, majd titkár lettem, csak hogy aztán az életem a lehető legrosszabbul alakult. Megkezdődött a „Rajkista mozgalom”, egy-két év múlva én is megbízhatatlan lettem.

Fodor Jánost leváltották és elhelyezték Szekszárdra, ahol az SZTK vezetését bízták rá. Ám alig kezdte meg tanulmányát a pécsi Orvostudományi Egyetemen, hogy mégiscsak konyitson valamit ahhoz, amihez eddig mint betegnek is kevés köze volt, amikor ismét bajba került. Az a vád érte, hogy polgárokkal barátkozik, ezért a feleségével együtt kizárták a pártból.

— Ahhoz is kölcsön kellett kérnem, hogy hazajöhessenek Szolnokra. De itt se sokáig élvezhettem a szabadságot — ha azt egyáltalán szabadságnak lehetett nevezni —, mert rövidesen börtönbe csuktak párommal együtt, illetve hát őt a női részlegbe vitték. Három és fél év múlva ítélet nélkül szabadultam. Keresstem a feleségemet, akkor tudtam meg, hogy 1952 novemberében meghalt. Arra gondoltam: mostmár elég. . .

A férfi szemüvege mögött könny csillog. Nem állom a tekintetét. Szégyenemben, tehetetlenségemben, a többiekhez hasonlóan lehajtom a fejemet. Pedig az akkori négyévesek ártatlanságával mondanom kellene valamit. Végül is ő törí meg a csendet.

— Itthon nem adtak munkát, megint csak halálszatzból kellett megélnem. Nagysokára tudott bedugni egy barátom a temetkezési vállalathoz raktárosnak. És ekkor jött a csattanó! Amikor 1956-ban kitört az ellenforradalom, hívtak a megyei pártbizottságra. „Fodor elvtárs, mi nem voltunk vöröskatonák 1919-ben rátok bizzuk, hogy alakítsátok meg a pufajkások századát”. (Akkoriban így hívtuk a mai munkásörtség elődjét.) „Téged politikai tisztnek nevezünk ki!”

Az öreg mostmár megemeli a hangját, kiabál, hadonászik. Kezdem féltetni, hogy rosszul lesz.

— Engem? — kérdeztem vissza. Hiszen tagja se vagyok a pártnak? Hogyan legyek én akkor politikai vezető?! „Tudjuk, hogy tévedés volt, majd helyrehozzuk a hibánkat. . .” Így is történt. Amikor levértük az ellenforradalmat, rehabilitáltak és visszamenőleg megadták a párttagságomat. Felajánlottak több vezető

állást is, de már nem fogadhattam el, ennyivel a szívemen és az egészségemen nem bírtam már. . . Az ellenforradalom alatt sok ellenséget szereztem magamnak, de sok barátot is. Most is sokan megállítanak az utcán: „— Jani bácsi, segítsen már!” Ha tudok, segítek. És a véleményemet is elmondom mindenről, még ha ez bizonyos felkent úriembereknek nem is tetszik.

Az 1956-os események az akkor erejük teljében levő emberek életében megpróbáltatást hoztak, hiszen *Tóth József* is többször visszatér erre a témára.

— A cukorgyárban 13-an nem dobtuk el a pártkönyvet, még az akkori titkár is megfutamodott. Ki is függesztették a nevünket mindenütt az üzemből azzal, hogy a 13 aradi ártatlanul halt meg, de ezekért nem lenne kár. El kellett bújdosni. . . A konszolidáció után szovjet katonákkal mentünk vissza, azok pedig mindenkit elzavartak, mert csak bennünk bíztak. . . Azelőtt se ismertem a nyolc órát, de azután még annyira sem. A kitüntetésem számát nem tudom, értékük-ről csak annyit, hogy felbecsülhetetlen. Mégis 41 év 130 nap után 2460 forint nyugdíjjal kerültem haza. Mint függetlenített párttitkár se nyereséget, se jutalmat soha nem kaptam. Ha most azt mondja rám valaki, hogy anyagi vagyok, annak azt válaszolhatom, hogy 1500 forintot kerestem, erre jött a 20 százalékos prémium, amikor 700 forintért elvállaltam a párttitkári teendőket. Ebből is látszik, hogy amit tettem, azt nem a pénzért tettem. Az viszont mégis furcsa, hogy nekem, aki valaha első munkás voltam, most is dolgoznom kell a megélhetés végett. Az pedig, aki segéd volt mellettem, most 4000 forint feletti nyugdíjat élvezhet.

— Ám ez még a kisebbik hiba. Amíg ezek a kezek nem hagynak cserbe — emeli fel két hatalmas tenyerét a férfi — addig nem ijedek meg a munkától. Más fáj nekem! A mór megtette a kötelességét, a mór mehet a fenébe! Annak idején három fedőnéven — Langó, Kornél, Gili — szedtem össze a börtönben ülőknek a segélyeket, de ezt ma már nem tudja rólam senki. Feledésbe mentünk. Legalábbis itthon, mert másutt talán nem. Múltkor együtt voltunk az egyik elvtárs temetésén, ahol a gyászoló család egyik tagja szovjet katona volt. Amikor a tiszt meghallotta, hogy hívnak, össze-vissza ölelgetett, csókolt, ropogtatta a csontjaimat. Az az orosz fiú tudta, hogy ki vagyok!

Vida Sándor félreérti a helyzetet, mert ahogy mellém ül, ő is panaszkodni kezd. '56-ban fegyverrel védte a pártbizottságot, mégse kapta meg azt a kitüntetést, amit a többiek. A párttagságát se ismerik el elég réginek, holott ő a szociáldemokrata pártból direkt kilépett, hogy a kommunista párt tagja lehessen.

A többiek lehurrogják: „— Nagyobb dolgokról van itt most szó elvtárs!”

— Ezek az emberek ebben a kimondottan munkás negyedben nőttek föl, éltek, itt harcoltak — mondja *Csordás Józsefné*. — Ha kellett, sztrájkoltak, ha kellett éheztek, ha kellett börtönbe mentek. Amikor egy héten három-négy napra munkát kaptak, és valamit haza vihettek a családnak, az már nagy szónak számított. A felszabadulás után ismét csak rájuk zúdult a neheze: látástól vakulásig dolgoztak, agitáltak. Egyszóval értünk áldozták az életüket. Cserébe most se várnak sokat, csupán annyit, hogy néha összehívják őket, megemlékezzenek róluk. És hogy vegye már észre valaki, hogy az egykori hétköznapi hősök most sincsenek valami nagy pénzzel eleresztve. Legalábbis azokhoz képest, akik jóval kevesebbet, ám sokkal látványosabban tettek, vagy imitáltak a mozgalom érdekében.

Csordásné maga is nyugdíjas, mégis az ifjabbak kötelező tiszteletével beszél az előtte járó korosztályról. Ez meglep, hiszen számára is jutott elég feladat a nehéz időkben, ám ahogy tovább hallgatom, mindent megértett.

— Apám után, aki 16 éves koromban meghalt, protekcióval, vettek fel a cukorgyárba. Ám egy pillanatig se volt biztos a helyem s nemcsak azért, mert minden állásra több jelentkező akadt. Nagyon sokszor csupán azért akartak elküldeni, mert nem feküdtem le a tiszviselőkkel. Ha Tóth József mellém nem áll, sokkal nehezebben alakult volna az életem. És én akkor csupán annyit vehettem észre, hogy a gyárban vannak olyanok, akiknek a szava — annak ellenére, hogy nem tartoznak a kivételezettek, vagy a vezetők közé — nagyon sokat számít. Mit tudtam én akkor a konspirációról, kockázatról? Csak annyit érzékeltem, hogy ezek rendes emberek, ha bajban vagyok, rájuk számíthatok.

Fodor József, az egykori Erdélyből hazakerült férfi viszont már gyerekfejjel nagy kockázatot vállalt. Persze ő ezt ekkor legfeljebb sejtette, és talán az volt benne a legnagyobb, hogy a „játék” izgalmas volt.

— Amikor Matyi és János bátyámat, meg a többi felnőttet lefogták, mi hordtuk szét a röpiratokat, hogy a hatóságot félrevezessük. Volt, amikor sikerült megtéveszteni őket. Így aztán az is természetes, hogy engem a marxista tanok korán megfogtak. Ennek csak egyetlen hátránya volt: az iskolában a hittan nem úgy ment, ahogy kellett volna. Hej, de sokat megcibálták a hajamat miatta! Persze ennek is volt ellenszere: levágattam a sörényemet, kopaszon ültem be az órára.

— A találékonyság, ami talán fiatal koromban jellemző volt rám, később is megmaradt. Gyógyszert csempésztünk a gettóba, szabotáltunk, ahol tudtunk. A német megszállás alatt Szolnokon csaknem minden gyár hadiüzem volt, de még így is találtunk alkalmat arra, hogy borsot törjünk a fasiszták orra alá. Ha elromlott a gép, az meg a mi „szíves közreműködésünkre” könnyen megtörtént, akkor egy három-négy órás javítást három-négy napig húztunk. Nemhogy összeraktunk volna valamit, hanem inkább szétszedtünk mindent. Próbáltunk segíteni az internáltakon, börtönbe zártakon, rászoruló elvtársakon. Az én bátyám is hetente kapott csomagot, látogatója is akadt. Behívtak a kapitányságra, kérdezték, hogy testvérem-e a Fodor János, és ha igen, miből megy neki az élelem, miből futja utazásra is? A kérdés második felére már nem kellett válaszolnom, mert amikor ezt mondtam: „Csak annyira testvérem, hogy apánk-anyánk egy, én pedig az édes öccse vagyok” — akkor úgy elverték, hogy három hétig nem tudtam dolgozni.

— A háború végét szökött katonaként értem meg, de nem ez volt az utolsó szökésem, mert az oroszok is elfogtak. Azt mondták, csak tisztázni szeretnék a dolgokat. Aztán amikor még napok múlván is a pincébe ülve kellett várnom a „kifehéresedést”, innen is meglógtam. Mondtam is később a szovjet tiszt ismerőseimnek: „— Nem azért pucoltam el a fasiszták közül, hogy most nálatok legyek fogoly. Adjatok valami értelmesebb feladatot, a végrehajtásból majd kiderül, hogy milyen ember vagyok!” Így lettem rendőr, a politikai osztályon dolgoztam.

— Ám a sok feszültség, úgy látszik, megviselte a szervezeteimet: 1961-ig négy alkalommal feküdtem Budapesten kórházban, idegkimerüléssel. Akkor javasolták a nyugdíjat, azóta csak az V-ös pártalapszervezetben dolgozom.

A betegség másokat is legyűrt. Vagy mégsem? Hallgassuk csak *Zsarnai Györgyöt!*

— Amíg dolgoztam, én se ismertem a nyolc órát, sokszor az is előfordult, hogy 36-ot húztam le egyvégtében. Akkor még azt hittem, hogy rajtam semmi se fog. Sok funkciót töltöttem be, minden társadalmi megbízatást örömmel fogadtam. Továbbtanultam: szakmai és politikai téren is korszerűsítettem ismereteimet, igyekeztem lépést tartani a fejlődéssel. Aztán 1970-ben meghallottam az első csöngetést: infarktust kaptam. Ettől kezdve fokozatosan adtam le a terheket, de úgy látszik még mindig többet hittem magamról, mint kellett volna. 1977-ben megkaptam a második infarktust. Rá egy évre már nem voltam a papírgyár dolgozója, leszázalékoltak.

— Persze az élettől, az eseményektől és a gyártól elszakadni nem tudtam. Aki a pártmunkát nem azért csinálja, mert fizetnek érte, az végig a sodrásban marad. Most is ahányszor rájuk nyitom a kaput annyiszor kapnak el az emberek, kérdezősködnék a napi dolgokról. Nem, el se tudnám képzelni az életemet valami bűvárharangszerű elszigeteltségben. És itt értem meg a nálam jóval idősebb elvtársakat, akik végigszenvedték a Horthy-korszakot, részt vettek az ország újjáépítésében, 1956-ban helyt álltak, élen jártak a tsz-szervezésben, vagyis mindig ott voltak, ahol az élet sűrűjét sejtették. Szóval, hogy ezek az emberek hiányérzetről panaszkodnak. Lagalább annyit megérdemelnének, hogy időnként rájuk nyissák az ajtót, s megkérdézzék tőlük: „— Hogy éltek, Elvtársak? Miben segíthetünk?”

Lezártnak érzem a témát, kereknek a beszélgetést. Éppen a búcsú szavait formálom, amikor Fodor János ismét szót kér.

— Elég régóta veszek részt a szolnoki munkásmozgalomban ahhoz, hogy sokmindenre emlékezhessek. Tudok a cukorgyári nők esetéről, és arról is, hogy hányan álltak ott helyt az ellenforradalom idején. Azt is tudom, saját bőrömön tapasztaltam, hogy sokunkat sokszor ért sérelem a meggyőződése, az ebből eredő munkája miatt. Azt viszont nem szabad elfelejteni, hogy mindezt mi önként vállaltuk. Ez a harc miénk volt, és sok-sok áldozat árán, de mindedig sikerrel végigvittük. Ebben rejlik a mi jutalmunk is! Azt mondom én: ne legyünk annyira önzők, hogy állandóan a saját sérelmünket emlegessük, hogy ezzel akarjunk valami kis részvétet, elismerést kicsikarni magunknak. Elhangzott, hogy mellőznek bennünket. Van, aki úgy érzi. Mielőtt kimondjuk ezt, arra kell gondolni, hogy bizony elhasznált emberek vagyunk, mi már egy ötvenévesnek se léphetünk a nyomába, ha az legalább olyan feszültséggel rendelkezik, mint mi. Márpedig nem annyit, jóval többet tud. Igaz, a mi harcunk eredménye tette lehetővé, hogy tanuljon, de ezért még nem illetheti őt szemrehányás. Én azt mondom: az utánunk jövők is megütik a mértéket minden szempontból. Bízhatunk bennük: és egyszer talán eljutunk odáig, hogy nemcsak óvodákat építenek, hanem öregek otthonát is... nekünk.

A jelenlévők egyetértően bólogatnak, és *Ratkai Albert*, az alapszervezet titkára is aláhúzza a tagság jogos kívánságát.

— Már több fórumon tolmácsoltam, a városi pártértekezleten is szót emeltem érte, hogy a kerületben két fontos tennivaló évek óta megvalósításra vár. Az egyik az öregek napközi otthonának létesítése, amire korábban már épületet is kiszemeltünk. A helyiségről utóbb sajnos kiderült, hogy átalakítása nagyon sokba kerülne, szinte többbe, mintha újat építenének helyette. Az egyébként is szanalásra váró épületről tehát lemondunk, ám ez nem jelenti azt, hogy a megoldást továbbra is nem keressük. Ígéretünk van a városi pártbizottságtól, hogy amint lehetséges, működni kezd a napközi otthon. Már helyiséget is kiszemel-

tek, amely kisebb átlakítások után az idősek békés találkozóinak helye lehet. Ezzel az intézkedéssel régi gondunk szűnik majd meg, és a panaszok egy része is orvoslást nyer.

— A másik, ismét csak sürgető teendő, hogy ezen a környéken, a „város peremén” a mai kornak megfelelő tágas szociális otthont kellene építeni. Ez egyébként azért is közös érdek, mert az esetleges kiköltözések révén sok olyan lakóház szabadulna fel, ahol most egy-két, otthonba kívánczó idős ember él. A város illetékes vezetői e szempontból is mérlegelhetik a helyzetet, amikor a tennivalókról döntenek. Úgy tudom, már körvonalazódtak a tervek, ám hogy mikor lesz a tervekből valóság, az egyáltalán nem mindegy. Már csak azért nem mert sokat próbált, a mai világért küzdő emberek életéről, körülményeinek javításáról van szó.

— Az öregek jogos igényeit nem vitatja senki — mondja Jakatics Árpád, a szolnoki városi pártbizottság titkára. — Szükség van a napközi otthonra és a szociális otthon bővítésére egyaránt. Ezenkívül sok-sok törődésre, hiszen ha valakik megérdemlik, hogy figyelemmel kísérjük sorsukat, akkor ezek az elvtársak feltétlenül közéjük tartoznak. Ami a konkrét javaslatot illeti: a régi orvosi rendelő valóban ott állt kihasználatlanul, a tanács vizsgálatának eredménye után viszont semmiképpen se lehetett a felújítása mellett dönteni. Ott van azonban az új Temető úti orvosi rendelő, ahol bizonyos átszervezéssel megoldható egy 25—30 férőhelyes öregek napközi otthonának kialakítása. Jelenlegi ismereteink szerint erre 1981-ben feltehetően sor kerül. A feltételezés akkor válik kijelentéssé, amikor sikerül biztosítanunk a teljes pénzügyi háttérrel is.

— A város időskorú lakóinak segítésére a VI. ötéves terv elképzelései között szerepel egy 200 személyes szociális otthon építése is, a régi mellett. Jelenlegi elgondolásaink szerint ebben is helyet kapna egy öregek napközi otthona. Ötleként felmerült, hogy a lakásépítési fejlesztési tervben kapjon helyet a régóta kívánságlistán szereplő idősek garzonháza. Amennyiben sikerül megteremteni az építkezés anyagi feltételeit, akkor ez az épület is a mostani szociális otthon környezetében áll majd.

A városi pártbizottság titkárának igaza van: a mai szűkösebb lehetőségeink között fejlesztésről, beruházásról beszélni meglehetősen kockázatos dolog. Ezért a sok feltételes mód, legalábbis addig, amíg az elképzelések letisztázott, anyagi háttérrel is megtámogatott tervekké nem válnak.

A gondoskodásnak viszont addig se csupán olyan lehetőségei vannak, amelyekhez feltétlenül pénz kell, sem Szolnokon, sem másutt.

BRAUN ÁGOSTON

Keze nyomán saját életre kelnek a tárgyak

Szandai Sándor munkássága képzőművészetünk sokszínű palettáján külön is figyelemre méltó: abból a szempontból, hogy benne milyen békésen, alkotó egységben fér meg egymás mellett a figuratív és a nonfiguratív plasztikai megfogalmazás; az a tény, hogy az egyik, egy életművön belül is mennyire kiegészítheti a másikat, „Minden alkotásnak alapanyaga a körülötte elterülő anyag és a társadalmi élet” — vallotta.

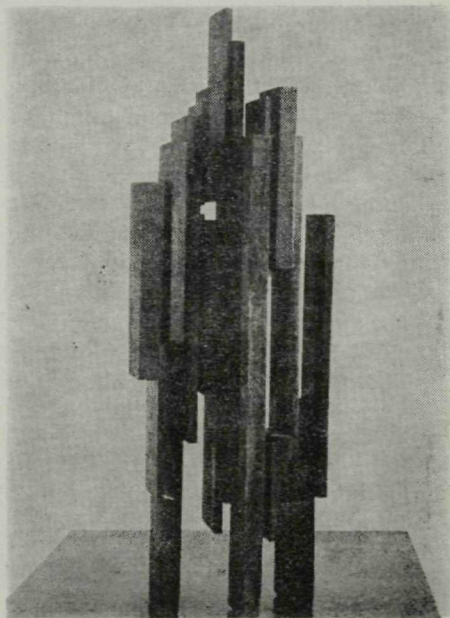
1903. március 7-én született a Szolnok melletti Szandaszőlősen. Édesapja szolnoki építkezésekre jár be dolgozni, s a pár hold föld jelenti szerény megélhetésük alapját. A gyermek Szandait a szülők erejükön felül is taníttatják, a szolnoki alsóbb iskolák után a mezőtúri gimnáziumba kerül.

A nagy gazdasági pangás idején, a század harmadik évtizedének végén Szolnokon keres munka- és önkifejezési lehetőséget. 1928-tól (kezdeti festészeti próbálkozásaival felhagyva) az irodalom kelti fel érdeklődését. Ebben az időben, a harmincas évek elején ismerkedik meg Kassák Lajossal, s az ismeretség később barátsággá mélyül. Az életre szóló barátság mélyen hatott művészeti szemléletére s talán a hazai avantgarde „nagy apostola” is közrejátszott abban, hogy érdeklődése a nonfiguratív, konstruktívista kifejezésforma felé fordult. Bár irodalmi tevékenységével nem hagy fel teljesen, egyre inkább a szobrászat, a plasztika izgatja, 1935-től tagja a Képzőművészek Új Társaságának és 1937-ben már önálló kiállítását rendezi meg a Tamás Galéria. Autodidakta művész, kisplasztikáinak paraszti fafaragásra jellemző báját s expreszív formavilágát a gyermekkori emlékekből, szülőföldjéről hozza magával. „Kisplasztikáim summája a groteszkség szemléletében jött létre, de mindig a mozgás dinamikájával és kihangsúlyozott emberi karakterrel” — vallja önéletrajzában. Az új hang, a leegyszerűsített, szinte kubisztikus megfogalmazásmód sikert hoz számára. 1944-ben a Magyar Modern Képzőművészet című átfogó vándorkiállításra hívják meg. A kiállítás Bern után Párizsba és Londonba kerül. 1957-ben plasztikai részt vesznek a Stockholmi Állami Tárlaton. Szám-talan itthoni és külföldi szemle következik, többször szerepel Franciaországban is csoportos tárlatokon. 1958-ban a Bernheim-Jeune-Dauberville Galériába hívják meg. A neves párizsi kiállítóterem a XX. század újító, kísérletező művészeit karolja fel s biztosít bemutatkozási lehetőséget számukra. Párizsban Szandai megismerkedik V. Vasarlyvel, E. Hajduval és N. Schöfferral, kint élő magyar származású művészekkel. A megismerkedésre így emlékezik szobrász özvegye: „Schoffernek kiállítása volt Párizsban, megnézte a férjem is, és el volt ragadtatva. Ott a kiállításon többször összejöttek. Ha kint rendez-

nek egy kiállítást, akkor a művész reggeltől estig ott van, fogadja az érdeklődőket. A beszélgetések, viták során hatnak rá a kialakuló új művészeti irányzatok: az op-art, a kinetikus művészet. A hatások termékeny talajra találnak, hiszen ismeri Kassák munkásságát, s az új irányzatok nagy részben a század elei konstruktív művészeti irányzatokat fejlesztik tovább. Kialakuló új plasztikai szemlélete a nonfiguratív megfogalmazás felé indítja. „Az építészet új társművészete” névvel jelöli munkáit, felismeri, hogy a gombamód épülő modern lakótelepek házaira és tereire, azokkal harmonizáló, egymást kiegészítő díszítő plasztikára van szükség. Műveivel sohasem az elembertelenítést, az elgépiesítést, hanem a modern környezet szürkeségének játékos forma- és fényhatásgazdag feloldását szolgálja.

Önmaga készítette fa és csont szerszámaival először a vörösrézlemez alakításának határait vizsgálja, bekarcolással, filcnyomással, kalapálással. Fölfedezi a vékony rézlemez nyomásával létrejövő tektonikus, gyűrődéses formákat. Az esetlegesnek ható, de igen elmélyült és előre megtervezett munkát kívánó „tektonikus lapok” az őstermészet formáit juttatják eszünkbe. A lemezek primer megjelenésén túl fényhatásokkal is operál. A művek különböző oldalú megvilágítása során újabb és újabb formákat, variációkat fedezhetünk föl. A XX. SIECLE BILAN DE L'ART ABSTRAIT DANS LE MONDE című francia album így ír Szandai művészetéről: „Fémből készült vagy színezett domborműveit úgy komponálja meg, hogy az ott visszatükröződő fény lényeges elemük lesz, tehát a formák megsokszorozódnak és a tárgy saját életre kel.”

Közben mobil jellegű térplasztikákat is készít. Ezek hol tömszerűségükkel, hol áttört formáikkal: a szögletes és a gömbölyű szellemes variációival hatnak ránk. Új, keményebb s fényesebb anyag után kutatva talál rá az alumíniumra, a darualumíniumra és az alpakkára. Az alpakka rugóacél keménységű anyag, alakítása során szögletes, éles formajátékokkal próbálkozik. A da-

rualumínium és az alpakka felülete csillogóbb, a fényt a különböző síkok visszaverik, s így jön létre a minden nézetből más hatású kép. A fény-árnyék játékokat még inkább kiemeli, mikor hidegzománcot visz a felcsiszolt felületre, így alakítva ki a kompozíciót. Legtöbbször fekete-fehér (ezüst) ellentét-párral dolgozik, színes zománckompozíciói talán kissé erőltetettebbek. A színek, a természet tiszta színei inkább csurgatásos „képeim” élnek igazán tüzesen. Ezeket szemlélve elébünk tárul az a kép, melyet mikroszkópba nézve látunk, ha egy érdekes sejtcsoportot vagy mikroorganizmusokat vizsgálunk. „Tagadhatatlan, hogy ezt a műfajt Szandai Sándor állította fel, és emiatt lett tagja az előkelő művészeti rangot adó párizsi Berheim Jeune Dauberville Galériának” írja Ikvai Nándor egyik kiállítását méltatva. Nem nagy titokról van itt szó: „Az anyag is segít — mondja a művész. Egyik forma, ahogyan ujjaim segítik életre kelni hideg húsukat s lendületbe mozdulni, meghatározza a következő ritmusok igazságát.”

A kivívott rang a legnagyobbak közé emelte. 1967-ben a már említett francia kiadvány méltatja munkásságát. 1968-ban az antwerpeni „Van Goghiana” című kiadványban jelenik meg négy darabból álló Van Goghot mintázó vörösréz plakett sorozata. 1958-tól időről—időre visszatér Párizsba, ahol szerződéses művészként dolgozik. A szocialista országok közül a Szovjetunióban, Csehszlovákiában és Jugoszláviában szerepel műveivel. Itthon részt vesz minden jelentősebb szemlén, tárlaton (Múcsarnoki kiállítások, Szegedi Nyári Tárlat, Pécsi Kisplasztikai Biennálé, stb.) 1967-ben Cegléden mutatkozik be, és 1968-ban a Szolnoki Damjanich Múzeum rendezi meg gyűjteményes kiállítását. 1974-ben az Ernst Múzeum mutat átfogó képet a Szandai életműről.

Az építészeti új társművészetének szánt térplasztikák, reliefek nagyobb méretű kompozíciók talán kevéssé nyerték meg az építők, tervezők tetszését. Pedig néhány elhelyezett munkája bizonyítja, milyen sikeresen oldotta meg feladatát az intim vagy a monumentálisabb térképzésben. (Szeged, Móra F. iskola, Mikroszkóp Színpad reliefje, Francia Műszaki Könyvtár díszítő kompozíciója). Kalocsán ovális-tükrös „életfa” jellegű térplasztikája áll, talán a rárakódott patinától megtisztítva többet mutatna fénytükrözéseivel.

A nonfiguratív alkotások mellett nem hagy föl a figurális művek készítésével sem. Nagy szeretettel mintázza író, költő ismerőseit, példaképeit. Mintegy harminc portréja, aktja, egészalakos kompozíciója bizonyítja: alkotójuk megőrizte és továbbfejlesztette realiztikus-expresszív formavilágát. Ezekből a szobrokból a játékos kedv (Tersánszky portré) és a nagy írók, költők szellemsége (Jókai, Petőfi, Mikszáth, Csokonai) sugárzik.

Számos díjat, pályázatot nyert. 1973-ban a Munka Érdemrend arany fokozatát, 74-ben pedig a Munkácsy-díj I. fokozata kitüntetését kapta meg.

Nem gyártott hangzatos elméleteket, minden póz nélkül küszködött napon-ta meg-megújuló erővel az anyaggal. Rákényszerítette akaratát a kemény fémre, miközben őt is alakította, formálta az.

1978-ban halt meg. Halála előtt három évvel, az Új Írásban ő maga így summázza művészetének értelmét és tartalmát Beszélgetés az anyaggal című írásában:

„Munkáim végis vannak, lesznek. Ezért nem vagyok egyedül. Szépek? Igazak! Őszinték. Századunk hangvételehez tartoznak.

S azokra a fiatalokra, akik társadalmunk forradalmi korszakába születtek bele.

MENYHÉRT LÁSZLÓ

Portrék és írók

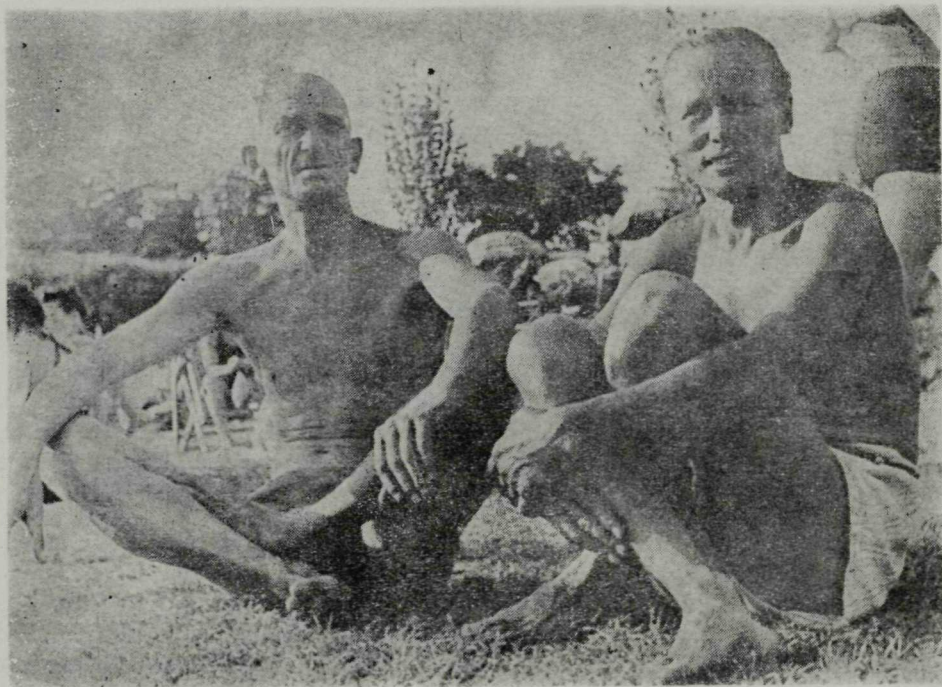
„Szandai Sándornak, a szobrásznak a híre-neve ma már Európa szerte ismert a szakkörökben, irodalmi munkásságáról azonban itthon sem esett szó, pedig művészi kiteljesedésének szerves részét képezik az indulás éveinek szép-irodalmi próbálkozásai.”¹

M. Pásztor Józsefnek igaza van: az életmű szépprózai része is megismerésre érdemes. Nem szeretnénk ugyan Szandai Sándor novelláit túlbecsülni, de írásainak értékeit, színvonalát talán a Nyugatban² való megjelenése is sejteti. Azért is érdemes komolyan vennünk Szandai szépiírói munkásságát, mert ő maga is komolyan vette. Szandai Sándorné így beszél erről:³ „Kassák nagyon sokra becsülte Szandait, mint képzőművészt. Nagyon sokra becsülte Szandait, mint frót. És mint embert. Emlékszem, a férjem megint kezdett volna irodalommal foglalkozni Kasinak a közbenjárására. Egyszer kint voltunk Békásmegyeren, és akkor azt mondta Kasi: Szandai, maga szedje össze a régi írásait! Azt mondja a férjem, hogy ő azokat le kellene gépelni! Hát majd a Duci legépeli! — mondta Kasi. És tényleg, akkor a férjem összeállította a könyvet, és én minden novellát legépeltem neki. Megbeszélték Kasival, hova lehetne elvinni. Nem emlékszem már hová, de Kasi valahová szölt, hogy Szandai viszi az írásait. Ott aztán azt mondták, hogy jó, de tessék legalább egy mai novellát beleírni. De ő nem tudott volna 1950-ben olyat írni, ami viszi a könyvet. A Kasi is mondta, hogy egy frászt!” Ettől kezdve Szandai Sándor nem foglalkozott novelláinak kiadásával, munkásságában a szépiíró teljesen háttérbe szorult, hiszen 1958-ban már Párizsba ment, és egészen 1963-ig, többszöri megszakítással ugyan, de hosszabb időt töltött ott. Sikeres esztendők voltak ezek, Szandai elmélyülten dolgozott, kialakította sajátos, tektonikus plasztikai világát, s ezekkel a műveivel méltón szerzett hírnevet Európa kiállítótermeiben. Kapcsolata mégsem szakadt meg az irodalommal, hiszen nagyon sok barátja volt, akikről így ír:⁴ „Előzőlötték házunkat, műtermemet, máskor mi mentünk ki művészbarátainkkal a szabadba, a természetbe. Nagy Lajos, Tersánszky Józsi Jenő, Aba Novák Vilmos, Szőnyi István, Iványi Grünwald Béla, Domanovszky Endre, Kerényi Jenő és még hány barátom, művésztársam, vagy csak egyszerűen: embertársam jó emlékét, a velük való találkozások, játszadozások, viták és ünneplések örömeért hordozom azóta is magamban.” Nagy szerencsénk, hogy Szandai Sándor nemcsak magában hordozta e barátságok emlékét, hanem barátainak arcát anyagba mintázta és ezzel továbbadta a jövőnek.

Alighanem fiatalon, esetleg már gyermekként bensőséges kapcsolatba kerülhetett az irodalommal, és maradt is élete folyamán mindvégig. Az a szeretet, az az eszménykereső nyugtalanság, amivel ő kortárs barátain kívül újra és újra a klasszikusok felé fordult, kétségtelenné teszi, hogy személyisége kialakításában, művészi kiteljesedésében az irodalom megkülönböztetett szerepet játszott. Megmintázta Jókai Mórt, többször megmintázta Petőfi Sándort, Krúdy Gyulát, Móricz Zsigmondot és másokat. „Különös érzéke van karakterizálásra. Ez a képessége azonban nem csak a portré műfajában érvényesül, de valahány plasztikai művében. Magától értetődő, hogy arcmásain érhető tetten leginkább stilizáló hajlama, a szobrászi jellemző erő találtkonyysága. Huszonhat éve egy egész kiállításra való portré-sorozattal lépett a közönség elé, a többek között Tersánszky J. Jenő, Kassák Lajos, Gadányi Jenő, Mezey Mária, Csanák Béla,

Szenkár Dezső stb. szobrával, mindegyik az átható megfigyelés, árnyaltos formaérzék, meggyőző művészi kifejezés példája.”⁵

Szandai Sándor későbbi portrészobraihoz az „átható megfigyelés”-t valószínűleg már Szolnokon elkezdte, amikor fiatal, kezdő íróként és lapszerkesztőként próbálgatta erejét. „Festőként indultam, majd novellákat kezdtem írni. Először újságok: a Magyar Hírlap, a Kis Újság közölte írásaimat. Szolnokon éltem és önálló irodalmi folyóiratot akartam indítani. Négyyszer kértem rá hivatalos engedélyt, de nem adtak. Megjelent írásaimon észrevették, hogy lázadó hangot használok, s ezért nem bíztak bennem.”⁶ Szolnok irodalmi folyóiratával, az Irodalmi Kurír rövid történetével már színvonalas dolgozatok foglalkoztak,⁷ Szandai folyóiratszerkesztői erőfeszítésének értékelése ezúttal nem feladatunk. Most mindössze annyit jegyzünk meg, hogy kegyes túlzásnak érezzük azt a véleményt, mely szerint „... az Irodalmi Kurír vidéken működő, de nem „vidéki” folyóirat, benne él az országos, a haladó irodalom sodrában.”⁸ Szandai Sándor még akkor sem fogadott el gyenge verseket a folyóiratába, ha pénzt ígértek a publikációért, inkább neves íróktól kért kéziratokat: ez valóban igényes, tiszteletre méltó magatartás. Mégsem szabad túlértékelni az Irodalmi Kurírt, hiszen tudjuk, hogy azok a bizonyos neves írók már megjelent műveket adtak Szandainak, így a szolnoki folyóirat csak másodközlések révén élt, „az országos, a haladó irodalom sodrában”. Persze, ez sem kevés, de leginkább talán a közművelődésben betöltött szerepe a figyelemre méltó. Nem tudjuk azonban, hogy mennyire lehetett hatékony, mennyire jutottak el a progresszív írások a szolnokiakhoz, inkább csak sejtethetjük abból a lehangoló képből, amit az éles szemű Nagy

Szandai Sándor (jobbról) Tersánszky J. Jenővel

Lajos festett a városról, annak társadalmi, gazdasági, művelődési viszonyairól.⁹ Az azonban bizonyos, hogy Szandai ekkor került kapcsolatba jeles írókkal, amiről sok levél¹⁰ tanúskodik. Ekkor ismeri meg Nagy Lajost is, aki említett szociográfiájában így láttatja Szandait: „... egy kis magyar nyelvű füzetet olvasott figyelmesen: O. Molotov: a második ötéves terv...”¹¹ Egy-egy Kurír-szám megjelenése után becitálják a rendőrségre, így nem csoda, hogy „életem vágányát is inkább a szobrászat művelése felé irányítottam ezután.”¹² Az 1932-es szolnoki szociofoto kiállítás alkalmából letartóztatott Kassák és Lengyel Lajos mellett a rendőrség érdeklődése Szandai Sándorra is kiterjed.¹³ „Az 1933-as év második felétől Budapesten lakva napjainkig elsősorban szobrászként tartottam a kapcsolatot az irodalmi élettel. Az írók egész soráról készítettem portrét vagy lemezen kalapáltam ki arclüket.”¹⁴

Az igazi bensőséges barátságok ebben az időszakban születnek. Rendkívül intenzív baráti kapcsolatokat alakít ki Szandai az írókkal, s ezek a kapcsolatok nagyon fontosak lesznek a szobrász élete végéig, különösen azok a hatvanas évek elejéig-közepéig. Szandai ekkor mélyül el a nonfiguratív plasztika kutatásában, évekkal később pedig már betegsége választja el a barátoktól.

Még a mezőtúri Református Gimnáziumból ismerte Tamkó Sirató Károlyt; itt mindketten diákok voltak. Tamkó később Franciaországba került, majd hazajövele után felújították a barátságot. „Akkor elég sokat összejöttek. Volt a Siratónak ez a dimenzionizmusa, aminek Párizsban csinálta a manifesztumát: mindig erről beszélgettek. Meg a régi diákemlékekről... Ilyesmiről. Sirató elmondta, hogy milyen nehezen tudja az írásait publikálni. Ő sokáig abból élt, hogy jógát tanított... Kezdett akkor irogatni ilyen népszerű... az úrkutatással, ezzel-azzal kapcsolatosan. Akkor kezdték őt elfogadni. Akkor úgy örült Sándor is, azt mondja: Na látod, megtaláltad az utadat. Aztán nem is tudom hogyan, de megszakadt a barátság közöttük.”¹⁵

Móricz Zsigmonddal az Irodalmi Kurír engedélyeztetése körüli húzavonak során kerül kapcsolatba Szandai Sándor. A nagy író levelében a lap indításához ad tanácsokat.¹⁶ Kapcsolatuk később, amikor már Szandai is Budapesten élt, erősödött. „Sokszor találkoztak. Sokszor. Még terveik is voltak, hogyan lehetne ezt a művésznyomort megszüntetni. Zsiga bácsinak is volt valami elképzelése, a férjemnek is volt elképzelése. A Zsiga bácsit nagyon szerette.”¹⁷ Ezt a szeretetet tükrözik az elkészült Móricz-arcmások.

József Attilát már a fővárosban ismerte meg Szandai. A költő portréját tisztelegéssel annak halála után, 1947-ben készítette el. „Ismerte. Még sakkozott is vele. Azt mondta, nagyon mérges természetű volt József Attila. Például a férjem megverte sakkban és ezt sehogysem bírta elviselni. A Japán kávéházban találkoztak. Elég sűrűn. De baráti viszony nem alakult ki a férjem és József Attila között. A portréját azért készítette el, mert szerette a költészetét. Mint művészt értékelte. Mint ember, elég tüskés volt József Attila.”¹⁸

Egy nagyszerű Tersánszky-portré dokumentálja Szandainak az íróval való barátságát. Ez a barátság aztán igazán bensőséges volt! „Szandai komám családi körben velem ramslizott filléres alapon, ha ez ér valamit otthon, szívesen bizonyítom. Tersánszky Jenő.” Cigarettdoboz szétbontott tetejére íródott az... engem kimentő pár sor. Azt hiszem, hogy a feleségem nem hitte el a segítő szándékot Tersánszkyknak. Főként azért nem, mert én nem tudok ramslizni.”¹⁹ „Majdnem minden nap kint voltak a Palatinuson. Egy nagy gyerek volt a Tersánszky. Ha valahol összejöttünk vele: hát akkor most ne menjünk haza, hanem

menjünk sétálni! És akkor mentünk. Tersánszky nagyon szerette a tütüt: minden kocsmába be kellett menni és inni egy deci bort. Sokszor féléjszakát is át-sétáltunk. Legalább olyan jóba voltak, mint Kassákkal. Csak a Tersánszky lezserébb ember volt, éppen ellentéte Kasinak. A férjem is szerette a vidámságot, szeretett jókat nevetni, hülyéskedni. Tersánszky ragyogó figura volt. Nagyon szerette a nőket, mindig tele volt nőügyekkel. Csuda fopa volt.⁰

És végül a mindent meghatározó Kassák-barátság! A magyar avantgarde apostoláról készített portré remekmű. „Harmincöt éves barátság volt közöttük. A férjem mindenkinél többre becsülte Kassákot... Nagyon sokat jártunk ki hozzájuk Békásmegyerre. Nekünk is volt ott egy kis berkünk, de amikor már nem volt, Kassákéhoz akkor is kimentünk minden vasárnap. A művészetről és az irodalomról beszélünk. A Kasi mindig mérges volt, mindig haragudott, mindig megvolt neki a maga véleménye... Telefonáltak Kasiék: Jöttök a Luxorba? Jöttök a Japánba? Egy héten legalább háromszor-négyszer összejöttünk Kassákékkal. Mind a két embernek örömet okozott. A férjemnek is, Kassáknak is... Úgyhogy mindkét embernek nagyon fáj, hogy a barátság megszakadt.”²¹

Semmiképpen sem feledhetjük el, hogy Szandai Sándor plasztikai életműve jelentősebb, híressé vált nonfiguratív vonulatának árnyékában ragyogó portré-szobrászatot művelt. Az irodalmár külön öröme, hogy portréinak többségében írakat mintázott meg Szandai Sándor.

Az élet így rögzült a Szandai Sándor halálával immár lezárult életműben. Az életmű tekintélyes, lenyűgöző. Méltó helyét keresi, hogy kiállítva mindenki számára hozzáférhetővé váljék, mindannyiunk közös kincse legyen. S ebben első-sorban a szülőföld, Szolnok tehetne sokat.

KÖRMENDI LAJOS

JEGYZETEK

1. M. Pásztor József: Irodalmi folyóirat Szolnokon 1932-ben, Magyar Könyvszemle, 1970. 315—328. 2. Szandai Sándor: Otthagytam a falut. Nyugat, 1932. aug. 1—16. XXVII. évf. 14—15. 3. Körmendi Lajos—Menyhért László: Beszélgetés Szandai Sándornéval. Kézirat. 4. Szandai Sándor: Röpdőső fenyőfaforgács. Új Írás, Pályám emlékezete, 1977. január, 124—125. old. 5. Pogány Ö. Gábor: Szandai, Az Ernst Múzeum kiállítási katalógusa, 1974. III—IV. 6. Szandai Sándor emlékezése. Búvópatakok. A Petőfi Irodalmi Múzeum és a Népművelési Propaganda Iroda közös kiadványa, Bp. 132. old. 7. M. Pásztor József:

i. m. Kaposvári Gyula: Irodalmi Kurir — 1932. Jászkunság, 1968. február, 44. old. 8. Kaposvári Gyula: i. m. 9. Nagy Lajos: Magyar város 1932-ben (Három magyar város, Kís Kosmos Kiadás, 1933. 1.). 10. Kaposvári Gyula: i. m.; M. Pásztor József: i. m. 11. Nagy Lajos: i. m. 12. old. 12. Szandai Sándor emlékezése Búvópatakok, 133. old. 13. Idézett dolgozatában M. Pásztor József megjelöli ennek nyomát: MSZMP Párttörténeti Intézeti Archivuma BM VIII. res 1932—5595. 14. Búvópatakok, 133. old. 15. Körmendi Lajos—Menyhért László: Beszélgetés Szandai Sándornéval. Kézirat. 16. Kaposvári Gyula: i. m. 17. Körmendi—Menyhért i. m. 18. Uo. 19. Szandai Sándor: Röpdőső fenyőfaforgács, uo. 20. Körmendi—Menyhért: i. m. 21. Uo.

Amiről a levelek beszélnek

Egy lapszerkesztő viszontagságai

Jövőre éppen félévszázada, hogy Reklám Kurir — Gazdasági, Társadalmi és Szépirodalmi Folyóirat címmel Szolnokon új folyóirat jelent meg. A szerkesztő Szandai Sándort kettős cél vezette: a zömében hirdetésekkel közlő lappal némi tőkéhez szeretett volna jutni, egyúttal pedig egy készülő irodalmi folyóiratnak próbált némi propagandát csinálni. A Reklám Kurir negyedik számától kezdve az Irodalmi Kurir elnevezést hordja címlapján, 1932 februárjától pedig — ahogy Szandai Sándor írja visszaemlékezésében — már az „igazi” folyóirat jelenik meg.

Három, sőt tulajdonképpen öt év reménytelennek tűnő próbálkozásai után végre siker!

Szandai Sándor 1927-től kezdve különböző fővárosi lapoknál dolgozott. „Vonzott az újság, a betű, a redakciók mozgalmas élete. Ma már keveset mondanak azok az újságnevek, a Míndnyájunk Lapja, a Magyar Űri Asszonyok Lapja és a Házastárs, melyek hercegnők” és barátnők” novelláit, jegyzeteit, tárcáit közölték az én átírásomban. Előkelő hölgyek nyolc-tízoldalas irodalmi szövegeiből választottam ki — pontosabban: rövidítettem le saját szavaimmal — azt a pár flekket, amely a lapokban napvilágot látott.” Ilyen feladata mellett azért arra is jutott ideje, energiája, hogy városa, Szolnok életéről beszámoljon. A fiatal újságíró mindenekelőtt a társadalmi élet hiányát fájlalta, minek következtében „heteken keresztül üresen tátonghat művésziesen felépített színházunk”. A helyi sajtóviszonyok sem mutattak kedvezőbb képet. A hetenként háromszor — négy-négy oldal terjedelemben — megjelenő három újság „csaknem hivatalos jellegű kiadvány” volt — állapította meg Nagy Lajos. Ruzsnyák Sándor másutt azt kifogásolta, hogy a „szerkesztők közönye... nem engedi szóhoz jutni a helybeli tehetséges írokat”. „Ennek dacára —írta— Szolnokon vannak írók (körülbelül húszan), akik csendben dolgoznak”.

Szandai először 1929-ben kért lapindítási engedélyt — akkor a Fáklya című lapra —, majd ezután 1931 kivételével minden évben megismételte kérését. A hivatalos válasz ugyanaz volt: „...kérelmét az 1920. évi 4578/M. E. számú kormányrendelet alapján elutasítom”. A mentőötlet Móricz Zsigmondnak jutott az eszébe.

Budapest, 1930. IV. 11.

Igen tisztelt Uram,

a napokban levelet írtam Önnek s mivel aznap vidékre utaztam, elfelejtettem intézkedni, hogy a Nyugatot elküldjék Önnek. Ezt most pótolom.

Megbízottunk Szolnokon félbe kellett, hogy szakítsa munkáját s így ott csupán hét előfizetőt szerzett. Kérdés, tudna-e ön vállalkozni arra, hogy a Nyugattal foglalkozzék?

Az ön szépirodalmi lapja után érdeklődtem s mivel most a legnagyobb nehézségbe ütközök, ahogy hallom, egy új lapengedély megszerzése, legalább Pesten — azt a tanácsot kaptam, hogy ha a lap havonta egyszer jelenik meg s nem többször tíz hónapnál, akkor nem kell hozzá semmi engedély, mert röpiratnak számít. Nem tudom

ennek tudja e hasznát venni? Különben azt hallom, a főispán ajánlatával meg lehet szerezni az engedélyt.

Szíves üdvözléssel

Móricz Zsigmond

Ugyanezt tanácsolja Vámbéry Rusztem is.

Lubochna, 1931. VI. 24
R. C. S.

Igen tisztelt Szerkesztő Úr,

Szíves sorait ideküldték utánam, s az az oka a néhány napi késedelemnek s egy-szersmind annak, hogy az 1914. évi XIV. tc.-nek idevágó helyét nem tudom szó szerint idézni.

A sajtótörvény szerint lapengedélyre csupán oly sajtóterméknek van szüksége, amely 30 napnál rövidebb időközökben jelenik meg. Voltaképp tehát évente tizenegyszer jelenhetne meg a lap s a tiszseri megjelenés mint maximum csupán szokás, amelynek nincs törvényes alapja. Hogy a nyomtatványt röpiratnak, folyóiratnak vagy lapnak nevezik-e, az közömbös, mert a törvény nem disztingvál. Újabb rendelkezés e tárgyban nincs. Engedélyre tehát szüksége nincs, legfeljebb akkor, ha a lapot kolportázs útján kívánja terjeszteni, amihez az I. fokú rendőrhatalóság engedélyre szükséges.

Mindez természetesen nem zárja ki, hogy kellemetlenkedjenek, ha akarnak. Így pl. beleköthetnek a lap tartalmába s indítványozhatják a vizsgálóbíróknál egyes számok v. röpiratok lefoglalását, esetleg a lap „nemzetellenes” v. „közrendet veszélyeztető” iránya miatt a lap megjelenése akkor is betiltható, ha egyébként, mint nem időszaki lap engedélyhez kötve nincs is.

Ha a Századunk-ról alkalmilag lead egy hirdetést, úgy ezért természetesen igen hálás vagyok, mert képzelhető, hogy folyóiratunk „nem rokonszenves” iránya miatt elég nehézséggel küzd és sem gazdag mecénások, sem a kormány támogatásában nem részesül.

Egyébként sok szerencsét kívánok a vállalkozáshoz.

Szívélyes üdvözléssel
igaz híve
Vámbéry Rusztem

A legfontosabb akadályt sikerült tehát elhárítani, ám maradt még így is jó-néhány. Hosszú ideig nem akadt például nyomda, mely a lap előállítására vállalkozott volna. Kner Imre Gyuláról így írt:

Nagyságos
Szandai-Szabó Sándor
úrnak

S Z O L N O K
Horánszky N. u. 36.

Gyoma, 1932. febr. 12.
Tárgy: folyóirat

1932. febr. 11-én kelt levélre válasz

Becses soraira sajnálattal tudatjuk, hogy folyóirat nyomtatására nem tudunk vállalkozni. Üzemünk elfoglaltatásának természete olyan, hogy az év különböző részében

nagyon különböző módon vagyunk elfoglalva s vannak hónapok, amikor lehetetlen volna a megjelenési időket pontosan betartani. Ugyanilyen jellegű saját személyes elfoglaltságunk is és ezért nem tudunk soha egy folyóirat gondolatával megbarátkozni. Nem tudnánk ezt a munkát azokkal a munkákkal, amelyekre egész üzleti vállalkozásunk alapítva van, összeegyeztetni.

Maradtunk kiváló tisztelettel
Kner Imre

A nyomdai költségekről Wachs Pál levele tájékoztat:

Tekintetes Szandai-Szabó Sándor úrnak

Szíves felhívására ajánlatot teszek: 500 drb. Reklám Kurir készítésére 12 oldal terjedelemben, melyből 1/3 rész állandó hirdetés, a többi szöveg és változó hirdetés:

12-es újságpapírra nyomva, hajtogatva	P. 120,—
10 000 drb. ugyanúgy mint fent	P. 200,—
Az első szám 20,— pengővel drágább.	
Minden további 4 oldal 5 000 példánynál	P. 40,—
Minden további 4 oldal 10 000 példánynál	P. 80,—

Szíves megrendelését várva, vagyok

Kiváló tisztelettel
Wachs Pál

A lapindítás és kiadás minden terhét a szerkesztőnek és kis számú helyi támogatóinak kellett vállalniuk. Munkájukat mi sem dicséri jobban, mint az a tény, hogy az adott társadalmi és kulturális viszonyok között egy illetve másfél évig életben tartották a lapot, sőt a hasáboakat figyelemre méltóan színvonalas anyagokkal töltötték meg.

Az Irodalmi Kurir és a baloldali irodalmi élet

Az 1920-as — 1930-as évek fordulója a magyar szellemi és irodalmi életben a fellendülés időszakát jelentette. A kibontakozó tőkés világgazdasági válság feltárta a magyar gazdasági és társadalmi élet kibékíthetetlen ellentmondásait, aminek nyomán a haladás erői jelentős erőfeszítéseket tettek a helyzet megváltoztatására. Az osztályharc frontján a szervezett munkásság és a szegény-paraszság megmozdulásai fejezték ki a tömegek elégedetlenségét. A politikai életben az őket képviselő pártok és csoportok követelték a társadalmi struktúra átalakítását. Az illegális kommunista mozgalom az újabb forradalmi harc lehetőségét látta a kialakult helyzetben. Mindezek a gazdasági és társadalmi folyamatok az irodalmi életben is visszhangot kaptak: az írók részt akartak vállalni a valóság feltárásában és a tömegek felvilágosításában, valamint mozgósításában a társadalmi cselekvésre. Ennek kifejezője volt a folyóirat-jellegű kiadványok számának a nagyméretű növekedése.

Az 1929—30-ban megjelenő és induló baloldali társadalmi és irodalmi folyóiratok világnézeti-eszmei profilja a tudományos szocializmustól a liberális-radikális polgári nézetekig, illetve a népi-paraszti ideológiáig terjedt. A *szo- Utunk* címmel megjelentetett „társadalomtudományi és irodalmi szemlé”-ben

cialista munkásmozgalom képviselőjében szerkesztették az illegális kommunista párt tagjai a *Forrás* szépirodalmi, a *Front* és a *Társadalmi Szemle* társadalomtudományi folyóiratokat. József Attila 1932 júniusában megjelentett *Valóság-a*, Kassák Lajos *Munkája*, továbbá Oravetz István *Új Harcos* „szocialista munkaszemléje” szintén programként hirdette a marxista tanokat. A kibontakozó munkás szavalókórus- és kultúrmozgalom támogatására jelentette meg a szociáldemokrata párt a *Munkás Kórus*, a kommunista párt a *Kórusművészet* Kassák és köre pedig a *Munka Kultúrstudióját* című folyóiratot. Palasovszky Ödön és Mándi Teréz *Színház és Film* címmel indítottak lapot „a jövő” színházának és kultúrájának propagálására.

Az ellenforradalmi rendszerrel szemben álló polgárság fórumai közül a *Nyugat* eszmei-esztétikai arculatát — 1929 és 1933 között — Móricz Zsigmond alakította ki. A szabadkőműves mozgalom „társadalomtudományi szemlé”-je a *Századunk*, szépirodalmi és publicisztikai folyóirata a *Toll*, az irodalmi és szellemi életről tájékoztató kiadványa pedig a *Litratúra* volt. E lapok szerkesztői: Vámbéry Rusztem, Zsolt Béla és Supka Géza a magyar polgári progresszió hagyományához ragaszkodva a szocializmus híveinek is nyilvánosságot biztosítottak. József Attila például mind a három folyóiratban publikált és népszerűsített alkotóként szerepelt.

A korszak irodalmi életének figyelemre méltó jelensége volt a középiskolás és egyetemista diákok, valamint a fiatal értelmiségiek nemzedéki — és lázadó — programmal történő fellépése. Ennek oka a társadalmi viszonyokkal szembeni elégedetlenségük volt: rádöbbenésük a rendszer haladásellenes voltára. Ellenállásuk szervezkedésben és nyilvános fórumokon való tiltakozó fellépésekben nyilatkozott meg. Nézeteikben, programjaikban különböző ideológiák és politikai áramlatok tézisei keveredtek. A fővárosban megjelenő kiadványaik közül a *Szabadon* — Mód Aladár és társai szerkesztésében — a munkásmozgalom felé orientálódók kiadványa volt. A parasztság problémáit előtérben helyezők fórumai voltak: az *Új Magyar Föld*, a *Kohó*, a *Kórus*, a *Diákvilág*, az *Új magyarság*. Ez utóbbi mutatta be a fővárosnak a kiskunfélegyházi tanítóképző diákiróját, Darvas Józsefet. Darvas és diáktársai kaptak helyet — Veöres Sándor és más vidéki írók mellett — az Újpesten kiadott *Szivárvány*-ban is. Saját maguk pedig 1932-ben *Jövönk* címen jelentettek meg folyóiratot. Radnóti Miklós — akkor szegedi egyetemi hallgató — a *Kortárs* c. folyóirat szerkesztésében vett részt, és főmunkatársa volt a népi és szocialista eszméket ötvöző *Fiatall Magyarországnak* „az ifjúság világnézeti, társadalmi, kritikai és irodalmi folyóiratát”-nak.

A vidéki egyetemi—középiskolai diákvárosok közül Pécsen a Kassák-kör szellemi és személyi hatása alatt álló Haraszi István orvostanhallgató kezdeményezte a *Dunántúli Helikon* „irodalmi, művészeti és társadalomtudományi szemle” kiadását — 1932-ben. Sárospatakon — szintén 1932-ben — a *Sárospataki Ifjúsági Közlöny* c. diáklapot tette a forradalmi mondanivaló fórumává Bodnár István tanítóképzős tanuló. Miskolcon — 1930-ban — a joghallgatók jelentették meg *Kötörő* című kiadványukat, mely a MEFHOSZ (Magyar Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Országos Szövetsége) 1930 tavaszán tartott XI. kongresszusán a jobboldal támadásának a középpontjába került. Debrecenben 1932-ben Kertész Dániel *Seregszemle* címmel adta ki a „fiatalok lapját”-t, melyben elsősorban a népi—paraszti gondolat képviselői számára akart nyilvánosságot biztosítani. A város szocialista fiataljai egy évvel később a *Mi*

közölték írásaikat. Nyíregyházán a művész és literátor fiatalok a Benczur-körbe tömörültek, és 1933-ban vállalkoztak „irodalmi, társadalmi és kritikai folyóirat” kiadására — *Forrás* néven.

A szolnoki *Irodalmi Kurír* színrelépése ennek az országos szellemi fellendülésnek a részét jelentette: kifejezése volt annak, hogy e városban is ugyanazok a gazdasági—társadalmi folyamatok játszódtak le, mint a többi helységekben, s a szellemi élet képviselői ugyanúgy reagáltak rá, mint Budapesten, Pécsen, Debrecenben és másutt. Sajátos helyzete volt az — bár ebben sem állt egyedül —, hogy nem rendelkezett jelentős diák- és értelmiségi csoportokkal, rétegekkel. A helyi akadályok leküzdésében nagy szerepet játszott a személyes és alkotói kapcsolat kialakítása az ország más vidékein tevékenykedő eszmetársakkal. Ennek az országos méreteket öltő lap- és fórumteremtő munkának amúgyis alapvető sajátossága volt az együttműködés a különböző helyeken levő és egymástól eltérő — de baloldali — nézeteket vallók között. A szocialisták és kommunisták országos szervezeti hálózatukon keresztül mozgósították elvtársaikat a sajtótevékenységre; politikai törekvésük pedig az volt, hogy az útkereső fiatalokat megnyerjék eszméik számára, s ezért keresték velük a kapcsolatokat. Ennek legjellemzőbb példája volt 1930-ban „a magyar ifjúság Ady ünnepélye”. Az Ady síremlék avatása alkalmából a főváros egyetemista fiataljainak Bartha Miklós Társasága kezdeményezte, s meghívta rá az ország egyetemi ifjúságát. Az ünnepségsorozatban: a sírnál és a Vigadóban tartott emlékünnepeleken végül is szót kaptak mind a népi, mind a polgári, mind pedig a szocialista eszme képviselői: az elsőt Féja Géza, a másodikat Juhász Gyula, a harmadikat József Attila neve fémjelzi.

Szolnok városára 1932-ben — az *Irodalmi Kurír* megjelenése évében — a baloldali irodalom két jeles képviselője hívta fel az ország figyelmét. Nagy Lajos a *Századunk* 1932 május—júniusi számában „Magyar város 1932-ben” címmel írt szociográfiai beszámolót a városról, melyben a folyóiratról és szerkesztőjéről is szót ejt — név említése nélkül. Ő közölte a szerkesztői igényesség dokumentálásául az alábbi szerzői levelet, melyet ismeretlen költő küldött a szerkesztőnek:

„... nem tudom, jól informálódtam-e, de úgy tudom, hogy a lapja még kissé küzd az anyagi gondokkal. Felajánlanék Önnek egy csekély anyagi segítséget, azt hiszem, elkelne ilyesmi, s az Ön lapja különben is megérdemli a támogatást. Amikor nyomtatásban olvasom a verseimet, azonnal küldök az Ön címére a lap céljaira öt pengőt. Nem sok ugyan, de ez is valami. Megjegyzem még, hogy mind a két vers megjelenése után külön-külön értem az öt pengőt, s ha mind a kettőt egy számban közli, úgy egyszerre küldöm én is a 10 pengőt.

Nagy Lajos ehhez a következő kommentárt fűzte: „De hát a versek közölnetlenségüknek ítéltettek; a szerkesztő inkább elismert budapesti írótól kér egyet-egyet, a már máshol megjelent írásaikból — úgy sem ismerik! mondja — s azokat közli anélkül, hogy ezért a művek íróitól bármily kis összeget is igényelne...”

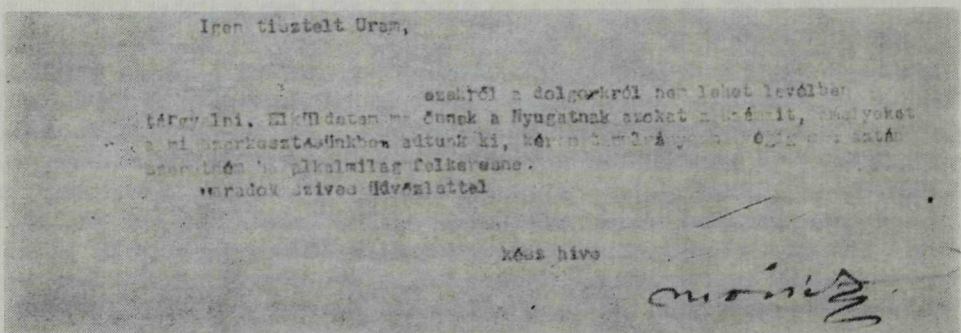
Nagy Lajos anyaggyűjtése idején — 1932 áprilisában — játszódtak le az országos hírt kapott másik „szenzáció”: Szolnok rendőrkapitánya április 3-án, vasárnap reggel letartóztatta a városban tartózkodó Kassák Lajos író és Lengyel Lajos nyomdász, akik a Magyarországi Magántisztviselők Szövetsége és a Kereskedelmi Alkalmazottak Országos Szövetsége helyi csoportjai meg-

hívására előadás tartása, illetve fotókiállítás rendezése céljából tartózkodtak ott. Kassák előző nap este megtartotta az előadást, a kiállítást vasárnap reggel nyitották volna meg, de ezt a rendőrkapitány a letartóztatás foganatosításával megakadályozta. Eljárásának indoka pedig az volt, hogy „Kassák Lajos irodalmi előadás helyett egy marxista szocialista rend létesítésére irányuló agitációs beszédet tartott. Ugyenezt a célt szolgálta a fotó kiállítás is.” A rendőrségi kihallgatások során jegyzőkönyvben rögzítették, hogy Kassákékat az állomáson ifj. Bencez László, a MOSZ helyi titkára, továbbá Szabó Sándor és Ruzsnák Sándor, az Irodalmi Kurir szerkesztői várták. Mindez dokumentálja a folyóirat szerkesztőinek kapcsolatát a város szervezett dolgozóival, valamint a főváros jelentős szocialista csoportjával, a Munka-körrel. Kassák Lajos és Nagy Lajos mellett a baloldali szellemi élet más képviselőivel is kapcsolatot tartott Szandai Sándor amit gazdag levelezése bizonyít.

A szerkesztői-szerzői levelezés

Szandai Sándor levelezése irodalomtörténeti értékű. A lapok és folyóiratok szerkesztőitől kapott levelek — a sajátjaiéval együtt — betekintést nyújtanak a baloldali kiadványok kiadói, szerkesztői és terjesztői gondjaiba. A szerzői-alkotói problémákat megfogalmazó levelek pedig a haladás ügyét szolgáló írók életéről, törekvéseiről adnak képet. Közülük néhány már megjelent a Jászkunság egy régebbi számában Kaposvári Gyula közlésében, ezúttal azonban az események rendjében egészet alkotnak.

A *Nyugat* szerkesztését 1929 decemberében vette át Móricz Zsigmond, aki saját programot fogalmazott meg a lap hasábjain. A Szandai Sándorhoz küldött első rövid levelében erre hívja fel a figyelmet „a mi szerkesztésünkben” kiadott számukra utalva:

Móricz Zsigmond akció-programot dolgozott ki a *Nyugat* terjesztésére, örömmel vett minden érdeklődést és érdeklődőt. Szandai Sándorban is a támogatót üdvözölte, s kapcsolatuk alakulásáról az egymást követő három levele és az egy szerkesztőségi levél tájékoztat.

NYUGAT
SZÉPIRODALMI ÉS KRITIKAI FOLYÓIRAT

Budapest, 1930. IV. 18.

Kedves Uram,

levelét s bizalmát köszönöm. Örülök neki, mert úgy látom, hasonló gondolkodással találkozom. Érdekes például az Ön ötlete, az aranyóra-probléma.

Nekem volt egy kísérletem, az, hogy az előfizető gyűjtőknek ingyen rendelkezésére bocsátok dedikált könyveket. Csúnyábban alig bukott meg idea, mint ez. Húszezer körlevelet küldtünk szét s összesen három jelentkező volt, azok közül is egy nyilvánvalóan zsarolt, mert egy negyedévi előfizetésre kötelezve saját magát, húsz pengő ára könyvre reflektált.

Azóta már közmondásossá vált, s minden baráti összejövetelünkön közmulatság az ideám, hogy mindenki kap egy üveg pezsgőt, aki előfizetőt hoz. Pezsgőre, ékszerre, szőnyegre s effélére gondoltam, órára nem, mert egy olyan aranyóra, amit 15 pengőért adnak, nem óra. Én pedig ragaszkodom ahhoz, hogy a *Nyugat* csak elsőrendű dolgokat adhat.

Kérem, ha tud időt szakítani, látogasson meg egyszer, természetesen az én költéségre. Szeretnék megismerkedni. Legjobb volna, ha eljöhete ünnep harmadnapján, kedden az Ady ünnepre. De úgy, hogy már délelőtt volna szíves lakásomon fölkeresni. Szíveskedjék táviratilag értesíteni, hogy jön-e? Szerdán el akarok utazni, s azért is jó volna ha előbb jönne. A jövőre vonatkozólag beszélgethetnék egy kicsit.

Szíves üdvözlettel híve

Móricz Zsigmond

NYUGAT
SZÉPIRODALMI ÉS KRITIKAI FOLYÓIRAT

Budapest, 1930. IV/29.

Kedves Uram,

legyen nyugodt — az ötletéről senkinek egy szót sem szólok. Nem az az ember vagyok.

Még mindig fekszem s ez igen lehangol. Emiatt az erdélyi utam is csak leghamarább május végén lehet.

Az ügynököknek csak tegnap küldtem el a leveleket, kedvetlenségem miatt. Ide mellékelem a névsort, lemásoltam, úgyhogy ha valakire akar figyelmeztetni, nálam a cím.

Egy pengőjével adós maradtam, remélem kamatozik nálam.

Üdvözli

Móricz Zsigmond

Budapest, 1930. április 29.

Nagyságos
Szandai Szabó Sándor úrnak,

S Z O L N O K

Van szerencsénk szíves tudomására hozni, hogy Móricz Zsigmond szerkesztő úrnak rendelkezése alapján folyóiratunkat április 1-i számunkkal kezdődően egyidejűleg megindítottuk címére. Az április 1-től december 31-ig terjedő 3/4. évre eső előfizetési díj fejében 50%-os rendkívüli írói kedvezménnyel

P. 15-t

írtunk b. folyószámájára terhére és ezen összeget az esedékesség mértékében minden-
kori honoráriumából fogjuk levonásba hozni.

Kiváló tisztelettel
NYUGAT KIADÓ ÉS IRODALMI RT.

A Századunk szerkesztősége irodalomtörténeti nevet a József Attilával kialakított kapcsolatával és a Veres Péter írásoknak adott nyilvánossággal szerzett. A főszerkesztő Vámbéry Rusztem ügyvédként József Attila védője volt első sajtóperében.

A Vámbéry és Szandai közötti levélváltásból eddig ismeretlen életrajzi adatok derülnek ki. Egyrészt az, hogy a rendőrség eljárást indított Szabó Sándor ellen az írói szerkesztői névként használt Szandai előnév használata miatt. Ez az eljárás nyilvánvalóan a folyóirat elleni akciók részét képezte. Megtudjuk tovább azt is, hogy az Irodalmi Kurir kényszerű megszüntetése után Szandai a fővárosban akart hetilapot kiadni. Vámbéry most is figyelmezteti a várható nehézségekre. (Az említett Klár Zoltán-lap a Társadalmunk volt.)

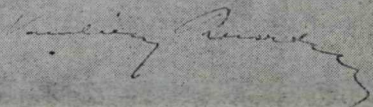
Nagyságos

S z a n d a i Sándor szerkesztő úrnak,

S z o l n o k.

Az "Irodalmi Kurir" megjelent példányait köszönettel megkaptam és a Századunk egyik legközelebbi számában az újabb irodalommal foglalkozó cikk keretében bővebben fogunk róluk megemlékezni. Mindenesetre örülök a bátor próbálkozásnak és sok szerencsét kívánok a jövőben is.

Szíves üdvözléssel igaz hiva :

Dr. Vámbéry Rusztem
ügyvéd

Budapest, 1933. március 11.

Nagyságos

S z a n d a i Sándor szerkesztő úrnak,

S Z O L N O K
Horánszky u. 36.

Igen tisztelt Szerkesztő Úr!

E hó 5-én kelt szives sorai csak ma jutottak kezemhez, minthogy tévedésből Varró kollégám lakására voltak címezve.

A hamis név használatára vonatkozó ügyben nem tudom bejelentette-e a fellebbezést a rendőrségi ítélet ellen. Ha igen, úgy tessék a fellebbviteli tárgyaláson többek közt arra is hivatkozni, hogy Nagyatádi Szabó István és Sokorópátkai Szabó István is állandóan, sőt hivatalosan használták a születési helyüket kifejező előnevet anélkül, hogy valakinek is eszébe jutott volna őket ezért felelősségre vonni.

Ami a hetilap-engedélyt illeti, annak természetesen semmi jogi akadályja nincs, hogy a lap Budapesten jelenjen meg. Üzleti kilátásai a jelenlegi viszonyok közt elég kétségesek, mert mint hallom, még Klárnak sikeresen működő lapja is nehézségekkel küzd. Érdekes lapot csak úgy lehetne csinálni, ha minden megírható volna, ami igaz. De épp ez lehetetlen.

Végül Gura Mihály barátunk szíves érdeklődésére, jelentem, hogy intézkedtem, hogy a Századunknak 2 példánya hozzá állandóan járjon.

Szíves érdeklődését és a küldött képe lapokat hálásan köszönöm.

Meleg üdvözlettel őszinte híve:

Vámbéry

Az Est-lapok (Az Est, Pesti Napló, Magyarország) irodalmi rovata a baloldali írók fóruma volt. 1930-ig Mikes Lajos a jelentkező fiatal írók — József Attila és társai — számára nyitotta meg hasábjait. Utódja az 1919-es tevékenysége miatt „megfegyelmizett” és kitagadott Kárpáti Aurél lett. Az ő levele azt tanúsítja, hogy milyen nehezen lehetett ismeretlen szerzőként helyet kapni a lapban.

Budapest, 1932. szeptember 13.

Tisztelt Uram!

Kissé riportszerű, de jó, friss írások. Azonban éppen ilyentén természetük miatt bajos lenne hasznukat venni a Naplónál, ahol az eféléket belső emberek írják. Sajnálom, hogy így nem lehet szolgálatára. És kérem, bocsássa meg a levélpapír hiányát, de már nem akartam tovább halasztani a választ. Esetleg küldjön majd alkalomadtán mást a Naplónak.

Szíves üdvözlettel igaz híve:

Kárpáti Aurél

Szirmai Rezső 1923-tól dolgozott az Est-lapoknál. Az ő levele a szerkesztői és szerzői kölcsönösség kialakítására utal, amire a baloldalon levőknek nagy szükségük is volt.

Kedves kis Kollégám,

nagyon szívesen beleegyezem, hogy „Keresztes János tragédiája” című novellámat lapjában leadja. Mint ahogy azt is nagyon szívesen venném, ha egyszer felkeresne és elmondaná nekem, ami szívát nyomja. Talán tudnék valamiféle használható tanácsot adni. Írja meg, mikor jön fel Pestre s ha előzetesen értesít, nagyon szívesen láttnám a szerkesztőségben bármelyik este nyolc és kilenc óra között.

Nagyon köszönöm, hogy könyvemmel olyan kedvesen foglalkozik. Kiadóm — a Népszava — intézkedésemre a mai napon küldött a könyvből Szolnokra. Miután az ottani könyvkereskedéssel nincsen összeköttetésben, így Gura Mihály hírlapbizománnyosnak küldött egyenlőre néhány darabot terjesztésül. Nagyon lekötelezne, ha megérdeklődne ennél a Gura Mihály nevű hírlapbizománnyosnál, hogy megérkeztek-e már a könyvek, ha igen, hányat küldtek le, és még inkább lekötelezne, ha propagálná a könyvet, hogy Szolnokról is minél jobb eredményről értesíthetnének.

Kedvességét nagyon köszöni
szívából jövő üdvözlettel híve

Szirmai Rezső

A Munka szerkesztőjének, Kassák Lajosnak a levele — a többi szerkesztői levélhez hasonlóan — a biztatást és az őszinte érdeklődést mutatja.

Tisztelt Uram,

levelét megkaptam és jól esik olvasnom azt a nagy bizakodást, ami a soraimban van. Különbön alig tudom elképzelni, hogy ma irodalmi lap vagy könyv vállalkozással akár erkölcsi, akár anyagi sikere lehetne valakinek nálunk. Minden valósággal bedöglött. De ha ön úgy gondolja, ám próbálkozzon.

Megengedem, hogy a Nyugatból átvegye valamelyik rövid írásomat.

Lapját még nem kaptam meg. Küldje el, kíváncsi vagyok rá.

Szívesen üdvözlöi:

Kassák Lajos

Az alkotó Szandaihoz megbecsüléssel és ugyanakkor elvi alapon álló szerkesztői szigorral szólott Kassák. (A novellák az 1933. 30. és az 1934. 37. számában jelentek meg: „Én is, mások is”, „A csiga”.)

Kedves Uram, két kis dolga közül az egyiket, mint látta közöltem. A másik nagyon karcolat-szerű — nem nekünk való. De szívesen venném, ha lesz novellája küldje el.

Ne haragudjon, hogy eddig nem írtam, de ez nem lustaság és nem közönyösség. Holnap elküldöm a lapszámot. Szívesen üdvözlöi:

Kassák Lajos

Az Irodalmi Kurir szerkesztőjéhez küldött szerzői levelek közül kiemelkedik Bányai Kornélé azzal, hogy egy „vidéki” folyóirat szerkesztési elveit fogalmazza meg, melyek ma is figyelmet érdemelnek.

Kedves Uram,

megtisztelő soraira csak most válaszolhatok érdemlegesen. Az Irodalmi Kurirt köszönöm s kedves megemlékezését is. Az irodalmi decentralizáció kérdése ma mindennél aktuálisabb: legjobb irodalmunk kifejezetten vidéki gyökerű. Nem lenne hasztalan dolog, ha ez a táj, emberek stb., melyek Szolnok szférájába esnek, eljuthatnának a teljes művészi megjelenésig. Amennyiben ez lenne az Irodalmi Kurir

Homok 32/III/12—

feladata — fontos missziót tölthetne be. A küldött számban sajnos még alig mutatkozik ilyesmi — holott e nélkül csak efemer jelenség lehet. A lapban tanulmányok jöhetnek az Alföld aktuális problémáiról, a Tiszáról, a Szolnok megyei s általában a tiszamenti (ma Szolnok a Tiszavidék centruma) szociális kérdésekről, birtokelosztásról, etnográfiai települési, antropológiai (a Jászság és a Kunság!) stb. kérdésekről. Rengeteg feldolgozatlan anyag, érintetlen területek!

A lapban magam is szívesen írnék ilyen irányban. Egyelőre sajnos alig van szabad időm, e levél is emmiatt késett. A Nyugat 1931. júl. 1-i számában „Alföld nyitott egében” címmel egy kisebb versciklusom jelent meg, melyet már itt írtam Homokon. Ezt közlés végett szívesen átengedem az Irodalmi Kurir számára — később — ha időm engedi — elsőkézből is küldök írásokat.

Szeretettel köszönti

Bányai Kornél

Gelléri Andor Endre levele egy majdani írói szociográfiához szolgáltat adatot; hogyan élt a magyar író az 1930-as években, ha „szegény ember” volt.

Kedves Uram!

Egy novellát, — a Nyugatról — szívesen átengedek Önnek.

Én magam se vagyok öreg vagy gazdag író. Ha egész éven át írok: kétszáz pengőt keresek ezzel. Ugy-e nem sok?

Hogy megéljek — egy festődében dolgozom mint kelmeifestő segéd, heti 18 pengőért. — Elég sokat; napi 10 órát.

Mindent azért írom meg, — hogy kellő megvilágításba helyezzem az olyan sorokat, mint „hatalmas nekilendülését az írói karrier felé”!

De mivel szegény ember — szívesen segíték Magán. —

Máskülönbén elvem — a kéziratot éppúgy megkell fizetni mint akármi másé.

Szíves üdvözlettel tisztelettel:

Gelléri Andor

Óbuda, 1931. dec. 18.

Szabó Gyula szolnoki tisztviselő, tehetséges író jogosan állapította meg, hogy „az íráshoz nem csak írói kvalitás kell”, mert az önmagában nem biztosítja az olvasókhöz való eljutást.

Igen tisztelt szerkesztő úr!

Mellékelten küldök néhány verset, melyek közül ha valamelyik megfelelne, kérem leköszölni az Irodalmi Kurirban. Ez nagy örömökre lenne, mivel ez az első szépirodalmi lap Szolnokon, mely úgy tartalomban, mint színjében is az első.

A múlt év elején Pesten próbálkoztam a Pesti Hirlapnál elhelyezni valamit, és ez akkor sikerült is, de most — a mellékelt Bónyi Adorján levél szerint, — lehetetlen. Másik helyen nem is próbálkoztam. Azt hiszem, hogy a mai magyar beérkezett írók annyira lefoglaltak minden helyet, hogy az indulóknak nem jut már egy csöppnyi zug sem ebben az unalmas, kátoposított irodalmi berkekben. És még azt is hiszem, hogy az íráshoz nem csak írói kvalitás kell. Dehát ezek mind régi dolgok, melyeket olyan sokszor elcsépeltek „félre értett” vagy szerencse nélküli tehetségek. Azért most az Irodalmi Kurirhoz fordulok, hátha itt még van szabad hely.

Szíves elnézést kérek hosszú levelemért, egyben kérem a választ címemre elküldeni a versekkel együtt és a Bónyi levéllel, melyet csak panaszsom igazolásáról küldtem el.

Öszinte üdvözlettel

Szabó Gyula

Tabán Gyula — a Szegeden tanuló szolnoki költő — késvé írhatta meg a levelet, mert a folyóirat utolsó számában a Pólya Tibor által készített portréja megjelent. Hogy mi lehetett az oka a kihagyás kérésének, azt nem tudjuk. Az előző számokban ugyanis versei és kritikai írása jelent meg; s mások leveleiből az is kiderül, hogy terjesztette és népszerűsítette a lapot.

Kedves Szabó Kollégám,

nagyon kérem Önt, mint megértő jó kollégát, hogy k. lapjunktól, az „I. K.”-ból képeimet és esetleg közlendő írását kihagyni sziveskedjék! Az ebből származó kárt, tehát a klisé árát hajlandó vagyok megtéríteni, úgy, hogy Önöknek anyagi bajuk ebből ne száramazhassék!

Feltétlenül kérem, Szeged, Kölcsey u. 4. I. 4-re a választ és a fizetendő összeg megjelölését, hogy azt Önnek postafordultával megküldhessem.

Remélem, K. Kollégám, megérti helyzetem! Szíves válaszát várom

üdvözléttel

Szolnok, XI. 36-án.

Tabán Gyula

U. i.: Az esetleges nemleges válaszra is igényt tartok!

Feltétlenül!

Rusznákkal is közölje a hírt.

Üdv.

Tabán

Móra Ferenc levele a szolnoki múzeum történetéhez, illetve Hild Viktor hagyatékának sorsára útjára vonatkozóan szolgáltat adatokat.

Szeged, 1932. január 7.

Kedves Öcsém,

október vége óta betegállományban vagyok, erőltetem ugyan az egészséget is, a munkát is, sajnon, nem éppen eredményesen. Az élnivaló muszájon túl több nem telik tőlem. Ezért nem tudok hirtelen eleget tenni kérésének. Készséggel ígérem azonban, hogy milyest valamennyire rendbe jövök, talán már a 2. számra küldök valamit, különösen ha tájékozódás végett lesz szíves megküldeni az 1. számot.

Ami a Hild-hagyatékot illeti, mert bizonyára arról van szó, azt a mai időkben nehéz lesz értékesíteni, értékének megfelelően. Egyébként is ajánlatos lesz rá előkészíteni a családot, hogy túlzott reményeket nem jó táplálni, mert nagyon keserű csalódás lesz belőle. Természetes, hogy a múzeumok keveset adnak érte. Pénzük sincs, s az országos jellegű gyűjteményt, tehát a Nemzeti Múzeumot kivéve, érdekük se fűződik a gyűjteményhez, mert pl. a veszprémi, szegedi, kecskeméti múzeumot csak a saját gyűjtőterületük érdekli. A magángyűjtők, akik különben sincsenek sokan, szintén nem fognak áldozni általános jellegű gyűjteményre, mert az egyik őskort, a másik népvándorlaskort gyűjt stb. A műkereskedők pedig csak válogatott darabokat vesznek meg s azokat is olyan áron, hogy ők jelentős nyereséggel adhasák tovább, — tehát még kevesebbet adnak, mint a múzeumok. Legokosabb volna várni az értékesítéssel, míg a viszonyok javulnak s míg ki lehet módolni hogy az anyag a megyei területén létesítendő múzeumba kerüljön.

Szíves köszöntéssel vagyok öreg kollégája:

Móra Ferenc

Az Irodalmi Kurir visszhangja

Láttuk az eddigiekből azt, hogyan fogadták a társfolyóiratok szerkesztői és az egyes munkatársak a lap alapítási szándékot. A megjelent lapszámokkal kapcsolatos észrevételekről, véleményekről is rendelkezünk dokumentumokkal. Budapesten az „irodalmi és társadalomtudományi hetilap” címmel megjelentetett *Társadalmunk* 1932. november 5-i számában a következő hír jelent meg:

Irodalmi Kurir

Szolnokon lelkes, nagy igyekezettel s nem kis talentummal dolgoznak a vidék fiatal írói. „Irodalmi Kurir” címen olyan európai nivójú irodalmi szemlét adnak ki — hősies erőfeszítéssel —, amely a fővárosban is megállná a helyét. Minden erőfeszítés annál hősiesebb, mennél kedvezőtlenebb körülmények között végzik. Nos — ez az erőfeszítés az alföldi homokon mindenesetre az.

Személyesebb hangvételű az ismeretlen szegedi egyetemi hallgató levele, éppen ezért meggyőzőbb is:

Kedves Kollégám —

Radnóti Miklós barátom juttatta kezembe nagyon nivós lapját — május elsejéig sajnos — olyan szegény lesznek mint a templom egere — mint sok ezer más ifjú egyetemi hallgató kor- és bajtársam itt.

Május elsején viszont örömmel lépek az előfizetők közé, ha nem kerül különösebb költségbe és fáradtságba hálás lennék, ha addig is kaphatnék néha egy-egy példányt az „Irodalmi Kurir”-ből.

Szeged, Mérei utca 6/c. II. 4.

Szegedi ihletésű Balázs Árpád hírlapíró Gyuláról (Szent István u. 43. küldött levele is, melyben novellákat ígér a szerkesztőnek. 1932 telén azonban már elkésett, mert levele vételekor már nem került sor újabb folyóiratszám összeállítására.

Mélyen Tisztelt Kolléga!

A szegedi somogyi könyvtárban véletlenül kezembe került b. lapjuk. Aztán Tabák barátom is beszélt róla. Most, hogy itt töltöm Gyulán a telet, gondoltam megpróbálom Önökkel felvenni az érintkezés fonalát.

Volna mit rendelkezésükre bocsájtanom. Alkalmasint novellát küldenék. Ezért aztán kérem küldjék nekem, címemre lapjukat. Ha valamit kérdezni akar a kolléga úr vagy ajánlkozásomat kedvezően fogadják, úgy kérem szánjanak meg egy lappal, levéllel.

Maradok kollégális üdvt.

Balázs Árpád

Szolnokon az *Irodalmi Kurir* tevékenységét legnagyobb figyelemmel a rendőrség kísérte. A szerkesztő-kiadót minden szám után becitálták a kapitányságra és „kielemezve” az írásokat, figyelmeztették a sajtóvétség következményeire. A szerkesztő személyére a felforgató bélyeget a Kassák Lajossal történő együttléte után tették rá. Ő várta Kassákat az állomáson, ott volt az irodalmi előadáson és a kiállítás megnyitására összegyűlt közönség között. Ez elegendő volt a rendőrség számára ahhoz, hogy „bűnrészesség” gyanúja alapján róla is priusz-la

pot kérjen a főkapitányság politikai nyomozó főcsoportjától. A nyilvántartó adatait meg sem várva közigazgatási intézkedéseket kezdeményezett: a Kassák-előadást és kiállítást szervező magánalkalmazotti szakszervezet helyi csoportjának működését az alispánnal beszűkítettette. Az *Irodalmi Kurir* ellen pedig a hivatalból illetékes polgármestert kérte a szükséges eljárás lefolytatására, hogy működését lehetetlenné tegye, aminek legegyszerűbb eszköze a terjesztés megtiltása volt. Ennek az eljárásnak egy dokumentuma került elő a hagyatékából:

11760/1932 szán.

Szandai Szabó Sándor szerkesztésében megjelent "Irodalmi Kurir" terjesztése tárgyában kelt 20446/1932 ki. sz. alispáni rendelkezés a lap terjesztésére vonatkozó engedélyezés bemutatása iránt.-

V E G Z É S .

Szandai Szabó Sándor szolnoki lakost f.évi szeptember hó 23-án /péntek/ délelőtt 10 órára Városháza I. emelet 6 ajtó szám alá megidézem azzal, hogy a szerkesztésében megjelenő lap terjesztésére és árusítására vonatkozó engedélyt is ez alkalommal hozza magával.-

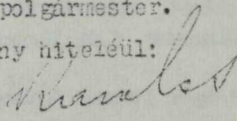
Erről jelen végzéssel Szandai Szabó Sándor /Horánszky Nándor u. 36 sz./ szolnoki lakost értesitem.-

Szolnok, 1932. évi szeptember hó 19.

Dr. Tóth Tamás s.k.

polgármester.

A kiadmány hiteléül:

v. kiadó.

Így vallanak egy korról a Szandai Sándor hagyatékában talált levelek.

HÉRÉSZ DEZSŐ — M. PÁSZTOR JÓZSEF

FORRÁS- ÉS IRODALOMJEGYZÉK

- Levelek Szandai Sándorhoz. Szandai Sándor hagyatékában. Budapest, Felesége birtokában, akinek a közrebecsátásért itt is köszönetet mondunk.
- Móricz Virág: Apám regénye. Szépirodalmi Kiadó, Bp. 4. kiadás 1979.
- Móricz Virág: Móricz Zsigmond szerkesztő úr. Szépirodalmi Kiadó, Bp. 1967.
- M. Pásztor József: Irodalmi folyóirat Szolnokon 1932-ben. Magyar Könyvszemle, 1970. okt.—dec. 86. évf. 4. sz. 315—328. old. Kny.
- M. Pásztor József: Ady eszméinek térhódítása az ifjúság soraiban az ellenforradalmi Magyarországon = Tegnapok és

Holnapok árján. Tanulmányok Adyról. Szerkesztette Láng József. PIM—NPI Bp. 1977. 311—330. old.

Irodalmi Kurir. Szerkeszti: Szandai-Szabó Sándor. Szolnok, 1931—1932. A Magyarországi Magántisztviselők Szövetsége Szolnoki Csoportja kiállításának rendőrségi aktái. MSZMP Párttörténeti Intézet Archivuma, BM VIII. res. 1932—5595.

Kaposvári Gyula: Irodalmi Kurir — 1932. Jászkunság 1968 február, 14. évf. 1. sz. 44—48. old.

Szandai Sándor: Röpdőső fenyőforgács, Pályám emlékezete. Új Írás 1977. január, 119—128 old.

Közös úton

(Visszaemlékezések a mezőgazdasági termelőségmozgalmi mozgalom kialakulásának és fejlődésének Szolnok megyei történetére.)

Szolnok megye helyismereti-helytörténeti kiadványainak sorában jelentős helyet foglalnak el azok a gyűjteményes művek, amelyek a tájegység munkásmozgalmára, forradalmi hagyományaira vonatkozó visszaemlékezéseket tartalmazták. Kisebbségi összeállítások mellett ilyen gyűjtemény jelent meg a Tanácsköztársaság 50. évfordulóján (Tiszta szívvel, proletár öntudattal. Szolnok, 1969.), majd hazánk felszabadulásának 30. évfordulóján (Harcainkra emlékezünk. Szolnok, 1975.) E kiadványok jellegzetes helyi feladatainkon túl nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy az ország-szerte megjelenő hasonló művekkel együtt szinte teljes képet nyújtsanak nemzeti, történelmi múltunk fontos, sorsdöntő eseményeiről, annak részleteiről. Mindezt nemcsak azért említjük meg, mert e művek sorába illeszkedik a termelőségmozgalmi mozgalom alapítóinak és résztvevőinek visszaemlékezéseit bemutató gyűjtemény, hanem azért is, hogy hangsúlyozzuk a kötet újszerűségét: azt, hogy a munkásmozgalom hagyományaitól és az azt felelevenítő kollektív emlékeztől elválaszthatatlanok jelenkori történelmünk eseményei, így a szocialista mezőgazdaság kialakulása is. Erre utal egyébként a kötet előszavában Andrikó Miklós, a megyei pártbizottság első titkára, amikor kifejti, hogy a mezőgazdasági termelőségmozgalmi mozgalom a kommunista párt kezdeményezésére és biztatására vált tömegméretűvé, érte el mai eredményeit.

A terjedelmes kötet harminckét visszaemlékezést vagy egy-egy szervezet-re vonatkozó kerekasztal-beszélgetést közöl. A szerkesztő — Petrák Katalin — úgy válogatta anyagát, hogy a visszaemlékezések a megye szövetkezeti mozgalmának fejlődését jársonként és járási jogú városokként mutassák be. Mindezzel sikerült érzékeltetnie a kollektív gazdálkodás kialakulásának településként (pl. Jászság és Kunság) megvalósuló sajátos útjait, lehetőségeit.

A maga bonyolultságában teljességre törekvő kép kibontakozását szerencsésen elősegítette még a visszaemlékezők sokszínű köre is. Szövetkezeti elnökök mellett megszólalnak egyéb tisztségviselők, fizikai dolgozók vagy a már más munkaterületeken tevékenykedő egykori alapítók, szervezők. Néhányuk csak a mozgalom egy-egy fontos epizódját, mások szövetkezetük egész történetét elevenítik fel, ám az eseményeket nemcsak leíró, kommentáló, hanem az azokban tevékenyen résztvevő ember személyiségének jegyeit is bőségesen felvillantó emlékezések kölcsönösen kiegészítik egymást.

Talán éppen ez a sajátos műfaj — a szerző egyéni sorsát, életét is bemutató visszatekintés — járul hozzá ahhoz, hogy a kötet olvasója előtt az egyéb módon esetleg tárgyyszerűen ismerős ismeretlen események, tények másként, gazdagabban jelenjenek meg. Korántsem ünnepi beszámolókat olvashatunk tehát (alig egy-két tudósításból érezzük ki a gazdasági eredményeket felsorakoztatott beszámolókat ízeit), hanem olyan valóságokat, amelyek a kor ellentmondásait, a sikerekhez vezető út rendkívüli nehézségeit, kudarcait is egyaránt elmondják.

Mennyi hit, meggyőződés árad ezekből a prózában közreadott modern „krónikás énekekből”! A szerzők nem mással, hanem a történet eseményekről szólnak ugyanis epikai harmadik személyben, hanem a személyes élmények hullámhosszán számolnak be azokról a változásokról, amelyeknek nemcsak közvetlen részesei, de olykor irányítói is voltak. A csaknem három évtizedet átélő visszaemlékezésekben egy nemzedék, az úttörők nemzedékének szava szól, akik bátrak voltak, mikor kellett, s akik mertek cselekedni, amikor szükség volt rá. Pedig egyáltalán nem volt egyszerű és könnyű dolguk, olvasható ki szavaikból. Őzse János például, aki nincstelen társaival Kenderesen, a volt Horthy-birtokon alapította meg a szövetkezetet, maga is emlékezik azokra a nehézségekre, amelyekre a tapasztalatok hiányából is származtak, de más emberi gyengeségekből is fakadtak. „Elég vegyes társaság verődött össze — írja. — A jó in-

dulatú vezető gárda nehezen tudott ezekkel az emberekkel boldogulni, szakember se volt, de aki lett volna, azt sem hagyták úgy gazdálkodni, ahogy akart... S aztán mégis megbirkóztunk a lehetetlennel, mert 1959 őszére elértük azt, hogy községünkben négy paraszt kivételével mindenki belépett a szövetkezetbe.”

Az emlékezések kétségtelenül legérdekesebb részletei azok, amelyek a szövetkezeti mozgalom fontosabb eseményeihez kötődnek. Sajátos történetük van a felszabadulást követően közvetlenül megalakuló első önkéntes termelői társulásoknak, csoportoknak. Ilyen például a karcagi rizstermelői közösség, a fegyverneki gyümölcsstermelő szövetkezet megalakulása vagy éppen a jászboldogházi gazdáknak a kötelező szarvasmarha-beszolgáltatás teljesítése érdekében létrehozott társulása. Ez utóbbi egyébként olyan jól sikerült, hogy szükség esetén Jászberény beszolgáltatási kötelezettségét is kölcsönözni tudták a városnak. Természetes folyamat tehát — amint Konkoly Béla írásában olvassuk —, hogy ez a közösség később egy kiváló szövetkezet kollektívájává szerveződött. Az 1940-es évek végétől egyre nagyobb számban alakuló szövetkezetek ugyanakkor a központilag előírt kötelezettségek önfeláldozó teljesítése mellett komoly nehézségekkel is küzdöttek. Volt, amikor a cséplési munka elkezdéséhez szükséges néhány kiló szalonnát csak megyei segítséggel sikerült megszerezni a vezetőknek. Másutt a beruházásra kapott összeget (félreértve a kifejezés jelentését is) fordították a tagság alapvető ruhaneműinek megvásárlására. Elválaszthatatlan e korszak történetétől az első gépállomások létrehozása. Ezeknek nemcsak a korszerű nagyzemi termelés megvalósításában, hanem — egy haladó eszmeiségű ipari-alkalmazotti munkásréteget is létrehozva — a falusi életforma és szemlélet változtatásában is óriási jelentőségük volt. (Farkasné Korsós Ilona. Pintér László, Tóth László stb. emlékezései.) Nem egyszer drámai jelene-tek elevenítik fel a szövetkezetek sorsát és legöntudatosabb tagjainak helyzetállását az 1956-os eseményekben. A szo-

cialista gazdálkodásban új korszakot nyitott az 1959-es év. A fejlődés egyik sajátossága volt, hogy megyékben is számos állami és társadalmi vezető vállalta a szövetkezeti munkában való közvetlen részvételt. Bereczki László, Bódi Imre, Csótó István, Ózse János írásai tudósítanak erről az újabb korszakról és a szövetkezeti munka kiemelkedő eredményeiről.

Külön érdeme — ha úgy tetszik vonzereje e kötetnek, a visszaemlékezők olykor bőven áradó mesélőkedve, amely vidám, humoros jelenetek felidézésében „érhető tetten”, bizonyítván azt a nehézségek ellenére is meglévő derűlátást — ami lényegében az élet dialektikus felfogását is jelenti. Népünk történelmi optimizmusa ez, amely épp a legnehezebb helyzeteken segítette át a jövőépítő, szocialista közösségteremtő mozgalom tagjait, vezetőit.

S bár e rövid ismertetés keretében a visszaemlékezések csak néhány mozzanatra van alkalmunk felhívni az olvasó figyelmét, befejezésül ismét szeretnénk hangsúlyozni, hogy az emlékezések összessége sokoldalú hiteles képet nyújt a szövetkezeti mozgalom kezdeti lépéseitől egészen a mai napig. Így a kötet nemcsak a helyi érdeklődésű olvasó részére, hanem mindazok számára érdekesítő olvasmány, akik szocialista társadalmunk fejlődéséről, és annak tagadhatatlan emberi motívumairól akarnak képet kapni. S okulhatnak belőle a fiatalok is, akiknek mindez már csak történelem, s akik e dokumentumok tükrében végigkísérhetik apáik nemzedékének sok-sok áldozattal járó, olykor heroikus küzdelmét, majd győzedelmes felemelkedését. Az emlékezések mellett mindezt elősegíti a kötet példásan rendszerezett jegyzetanyaga, mutatói, valamint a Szolnok megyei termelőszövetkezetek egyesüléseit bemutató táblázat.

(Szerk. Petrák Katalin. A visszaemlékezéseket gyűjtötte és válogatta: Ács Irén, Győri Tibor, Petrák Katalin. Kiad. Szolnok megyei Termelőszövetkezetek Szövetsége. 1980, 404 l.)

ARATÓ ANTAL

... születtem a Szolnok melletti Szandán, a szandai szőlőben, nagyszüleim négyszobás, tornácos, padlós házában. Világra jöhetttem volna saját, apró, földes szobás lakásunkban is, de nagyanyámék háza a mi kis lakásunktól csak kétszáz méterre volt, s tanácsosabbnak látták, ha anyám, a szülés időpontjára – mégiscsak a zsin-delyes ház adja a nagyobb nyugalmat! – átköltözik hozzájuk. Édesanyám tizenhét éves volt, apám huszonkettő, amikor egybekeltek. A sors különös véletlenje, hogy három éves koromig legtöbbször a nagyszüleimnél tartózkodtam. Mintha az ő életüknek lettem volna része: ott étkeztem, ott laktam. Minden, de főként a nagyudvar ki- ismerhetetlen zezuga hozzájuk vonzott.

... Első elemibe jártam, amikor meghalt az apám. Az apám aki nevetni tudott mindenben, aki annyit dolgozott, hogy fölállalhat- ta volna az Isten munkáját.

Édesapám nem ismerte a betűt, de a fafaragás után maradt fe- hér pelyhekkal, az ide-oda röpdöső fenyőfaforgáccsal teleírta a szo- bát. Teknő, mángorlófa, asztal, bölcső, nekem és a kishúgomnak já- ték, került ki a keze alól. Édesanyám sokáig siratta a férjét és szerete- ténél csak makacssága volt nagyobb. Reggeltől estig dolgozott, hogy tisztességgel fölnevelhessen bennünket. Kiválóan okos asszony volt. Azzal dicsért bennünket – és ebben tellett legnagyobb öröme is –, hogy tekintetes urat nevel a fiából, mert iskoláztatni fogja. Szegénynek akarata olyfelé csorbult, hogy a gimnáziumon kívül én többnyire csak az élet iskoláját jártam. Magamtól vettem kezembe a tollat és saját fe- jem után próbálkoztam meg a mintázással is. De az élet iskolájához az erőt, a minden munkához szükséges tisztaságot tőle kaptam. Kemény akarató asszony volt az anyám.

(Részletek Szandai Sándor Röpködő fenyőfaforgács című visszaemlé- kezéséből. Új Írás, 1977. január).